Situationen för minoritetsspråket meänkieli i Sverige

Harriet Kuoppa

Institutet för språk och folkminnen

Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå

2008-02-29

Innehållsförteckning

1. Inledning ... 3
1.1 Bakgrund ... 3
1.2 Enheter verksamma inom ämnesfältet meänkieli ... 4
1.2.1 Svenska Tornedalingars Riksförbund - Tornionlaaksolaiset ... 4
1.2.2 Meän Akateemi - Academia Tornedaliensis ... 5
1.2.3 The Swedish Bureau for Lesser Used Languages ... 5
1.2.4 Tornedalsteatern ... 6
1.3 Bokförlag och andra enheter ... 6
2. Områden inom fältet meänkieli som är i behov av satsningar ... 7
2.1 Högre utbildning och forskning ... 7
2.2 Lärarutbildning ... 9
2.3 Tolkutbildning ... 10
2.4 Utbildning på annan nivå än universitet ... 11
2.5 Läromedel ... 13
2.6 Massmedia ... 15
2.7 Om lagstiftningens utformning ... 20
2.8 Fördelning av statsbidrag till kommuner i förvaltningsområdet ... 21
2.9 Fördelning av statsbidrag till minoritetsorganisationer ... 23
2.10 Fördelning av medel genom Statens kulturråd ... 25
2.11 Institutet för språk och folkminnen ... 26
2.12 Ortnamn ... 29
2.12.1 Lagstiftning om ortnamn ... 29
2.13 Ortnamnsverksamhet vid Institutet för språk och folkminnen ... 30
2.13.1 Samlingarnas status ... 30
2.13.2 Insamling av ortnamn ... 31
2.13.3 Namnvård ... 31
2.14 Satsningar på centrumbildningar och forum ... 32
2.14.1 Forum för nationella minoriteter ... 32
2.14.2 Centrum för forskning om nationella minoriteter ... 33
2.14.3 Nordkalottens Kultur- och Forskningscentrum ... 34
2.14.4 Planer vid Umeå universitet om en framtida centrumbildning för profil-programmet Nordliga studier ... 35
3. Slutord ... 37

1. Inledning

I september 2007 beslutade Integrations- och jämställdhetsdepartementet att ge Institutet för språk och folkminnen i uppdrag att genomföra en studie om minoritetsspråket meänkieli med fokus på språk och språkvård med syfte att:

- kartlägga förutsättningarna för att bevara och utveckla meänkieli som ett levande språk i Sverige
- lämna förslag på hur det fortsatta språkvårdsarbetet ska bedrivas för meänkieli
- lämna andra förslag som myndigheten bedömer skulle kunna stärka meänkielis bevarande och utveckling
- belysa de ekonomiska konsekvenserna av förslagen.

Uppdraget har genomförts av forskningsarkivarie Harriet Kuoppa vid Institutet för språk och folkminnen, avdelningen Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM). Diskussioner med myndigheter och berörda organisationer har förts och de kommuner som idag utgör förvaltningsområdet för meänkieli (Gällivare, Kiruna, Pajala, Övertorneå och Haparanda) har också kontaktats under arbetets gång. Utöver de samtal och litteraturstudier som genomförts så har utredarens egen bakgrund och kunskap inom ämnesområdet meänkieli utnyttjats i arbetet.

Kartläggningen av förutsättningarna att bevara och utveckla meänkieli som ett levande språk i Sverige har tolkats i bredare mening och inte som en kartläggning av antalet språkbrukare i Sverige. En helhetsbedömning om situationen för meänkieli är gjord utifrån de samtal som har genomförts inom uppdraget.

1.1 Bakgrund

I enlighet med uppdragets syfte är det dagens situation och framtiden för språket meänkieli som är i fokus i denna utredning. Utredningen innefattar alltså inte en historiebeskrivning om meänkieli eller meänkielitalande i Sverige.

När det gäller den svenska minoritetspolitiken, har den sin grund i både propositionen Nationella minoriteter i Sverige (prop. 1998/99:143) och i Europarådets konventioner som Sverige ratificerat.[1] Det finns två ramkonventioner av betydelse för Sverige och dessa påverkar det svenska arbetet med minoritetspolitiken. Dessa benämns *Ramkonventionen om skydd för de nationella minoriteterna* och *Den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* (också kallad ”språkstadgan”).[2] Sverige ratificerade båda konventionerna år 2000. Sverige är skyldig att lämna rapporter till Europarådet och redogöra för vad den svenska regeringen gjort för att uppfylla kraven i ramkonventionerna. När Europarådets minister-kommitté har granskat Sveriges rapporter, ska den framföra sina slutsatser och därefter antar Europarådets ministerkommitté en resolution med eventuella rekommendationer till Sverige.

[1] http://www.regeringen.se/content/1/c4/22/18/f5c9eed7.pdf
[2] http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=8&module_instance=3&action=pod_show&navid=65&subnavid=8&subnavinstance=3

Sverige antog år 1999 två nya lagar som innebär att allmänheten har rätt att få kontakt med förvaltningsmyndigheter, domstolar och även få förskoleundervisning på meänkieli, samiska eller finska i vissa delar av Sverige. Lagarna (1999:1175 och 1999:1176) om rätt att använda samiska respektive finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar ger enskilda personer rätt att använda dessa språk i samband med myndighetsutövning i de geografiska områden där språken har använts och fortfarande används, s.k. förvaltnings-områden. Lagarna innebär bl.a. att det är en rättighet för enskilda att få förskoleverksamhet och äldreomsorg helt eller delvis på de nämnda språken i vissa geografiska områden. Det språkliga förvaltningsområdet för meänkieli är Gällivare, Kiruna, Pajala, Övertorneå och Haparanda kommun. Lagarna 1999:1175 och 1999:1176 trädde i kraft den 1 april år 2000. Sverige har sedan detta datum fem nationella minoritetsspråk och förutom *meänkieli* är dessa minoritetsspråk *finska*, *samiska*, *romani chib* och *jiddisch*.

Utredningens bedömning är den att Sveriges erkännande av meänkieli som nationellt minoritetsspråk innebar ett stort steg framåt för språket meänkieli. Språkets status och användande ökar. Attityder och värderingar förändras kontinuerligt. Utredningen ser lag-stiftningen och erkännandet av meänkieli som ett första viktigt steg och en grund för regeringen att bygga vidare på. Olika spridda satsningar och insatser har ägt rum sedan dess, men de stora satsningar som krävs för att meänkieli ska kunna bevaras, utvecklas och få reella möjligheter att förbli ett levande språk i Sverige, har uteblivit. Den översyn av dagsläget som ges i denna utredning kan läggas till grund för en samlad satsning åtgärder för att säkerställa meänkielis framtid i Sverige.

1.2 Enheter verksamma inom ämnesfältet meänkieli

1.2.1 Svenska Tornedalingars Riksförbund - Tornionlaaksolaiset

Svenska Tornedalingars Riksförbund - Tornionlaaksolaiset (STR-T) bildades 1981 och har med små ekonomiska medel aktivt arbetat med frågor som är viktiga för meänkielitalande. STR-T är också det enda etablerade riksförbundet i Sverige som finns för de meänkielitalande oavsett var i landet språkbrukarna bor. Förbundets målsättning är att främja och stärka den tornedalska minoritetens identitet och språkliga och kulturella förankring. Ett viktigt område som förbundet arbetar med är t.ex. bevakning av att kommuner och myndigheter följer de lagfästa intentionerna om rätten till språket och kulturen. Förbundet är ett språkrör för en ursprunglig, inhemsk, språklig och kulturell minoritet som har nationell minoritetsstatus. Förbundet fungerar också som regeringens remissinstans i språkliga, kulturella och samhälleliga frågor. [3]

STR-T äger ett bokförlag vid namn *Kaamos*. Bokförlaget ger ut böcker på meänkieli och andra böcker som på något sätt berör minoritetsgruppen meänkielitalande. Styrelsen för STR-T arbetar för närvarande med att se över bokförlagets verksamhet och framtid. Tidskriften *Met-avisi* är organisationens tidskrift. Den ges ut fyra gånger per år och publicerar artiklar på både svenska och meänkieli. STR-T har idag två lokalavdelningar utanför Tornedalen, en i Umeå och en i Stockholm, men planerar att försöka få igång lokalavdelningar på fler orter.[4]

[3] http://www.str-t.com/
[4] Information av ordförande i STR-T.

1.2.2 Meän Akateemi - Academia Tornedaliensis

Meän Akateemi - Academia Tornedaliensis är en stiftelse grundad 1987 av STR-T.[5] Stiftelsen ska självständigt och fristående från STR-T förvalta sina angelägenheter. Stiftelsen har tidigare arrangerat kulturtävlingar främst inom skolsektorn och i övrigt anordnat konferenser i meänkielirelaterade frågor. Senast var stiftelsen huvudarrangör för en konferens som anordnades i Övertorneå under oktober 2007 och benämndes *Nya perspektiv för meänkieli – en konferens om språkplanering och språklig standardisering i historia och nutid*.

Stiftelsen har en styrelse med representation från Luleå tekniska universitet, Lapplands universitet i Rovaniemi i Finland, Tornedalsrådet, Gällivare kommun, STR-T och Kvensk Institutt i Norge. Stiftelsen arbetar med frågor som berör meänkieli på Nordkalotten i ett brett perspektiv, där folkbildning, utbildning, dokumentation, forsknings- och utvecklingsarbete inom områdena kultur, språk, näringsliv, samhälle och miljö står i fokus.

Enligt en överenskommelse mellan STR-T och stiftelsen ska stiftelsen i större utsträckning än tidigare ha ansvaret för handläggandet av språkliga angelägenheter. Hit hör framställningen av en ny, större ordbok för meänkieli. Verksamheten i stiftelsen sker till största delen i form av att externa projektmedel söks för specifika projekt, men dessa projektmedel kan inte användas till stiftelsens löpande verksamhet vilket innebär att stiftelsen har bekymmer med den kontinuerliga administrationen.

1.2.3 The Swedish Bureau for Lesser Used Languages

The Swedish Bureau for Lesser Used Languages eller SWEBLUL som den också kallas, är en kommitté i Sverige, organiserad i den större europeiska byrån The Swedish Bureau for Lesser Used Languages (EBLUL).[6] SWEBLUL bildades år 1996 och är en kommitté, som samlar de fem svenska minoritetsspråkgrupperna i för dem gemensamma frågor. SWEBLULs styrelse består av valda ledamöter som representerar samtliga fem svenska nationella minoritetsspråk, samiska, meänkieli, finska, romani chib och jiddisch. Styrelsens ledamöter utses av de föreningar eller riksförbund som representerar minoritetsspråken. STR-T utser t.ex. representanterna till SWEBLUL från minoritetsgruppen meänkielitalande.

Minoritetssångfestivalerna ”Liet Lavlut” och ”Laulun Laulut” är verksamheter som SWEBLUL haft en mycket aktiv roll i de senaste åren.[7] ”Laulun Laulut” är en regional sångtävling för minoritetsspråk i Norden och Östersjöregionen. Vinnarna kvalificerar sig till deltagande i den Europeiska sångfestivalen på minoritetsspråk, som kallas ”Liet Lavlut”. SWEBLUL har också i samarbete med sånggruppen Jord, Tornedalsteatern och Kvensk Institutt i Nordnorge fått Interregstöd, en form av EU-stöd, till ett projekt som har som målsättning att få ungdomar i Norrbotten och Nordnorge att framföra sånger på minoritetsspråk.

---

[5] *Gräns vad är det? Raja mikä se (o)on?* Meän Akateemi – Academia Tornedaliensis. Årsböcker och rapporter, 1 - 1991.
[6] http://www.eblul.org/
[7] http://www.laulun-laulut.eu/

1.2.4 Tornedalsteatern

Tornedalsteatern (ToTe) är en förening ansluten till Amatörteaterns riksförbund (ATR).[8] Syftet med Tornedalsteaterns arbete är dels att bedriva amatörteaterverksamhet och genom sina aktiviteter verka för att amatörteatern förankras i samhället, dels att tornedalingar ska kunna träffas i detta gemensamma intresse och främja den tornedalska kulturen och språket meänkieli. Tornedalsteatern arbetar med teaterverksamhet, där både professionella och amatörer möts. Den har som ambition att inom en nära framtid starta en professionell ensemble inom meänkieliområdet. Tornedalsteatern bildades 1986 och har därmed verkat i över 20 års tid. Efter en rad stora projekt har Tornedalsteatern kommit att bli förankrad i sin egen region på ett tydligt sätt i form av en resurs för kreativ verksamhet i Tornedalen. Tornedalsteatern har genomfört föreställningar på meänkieli som översatts av bland annat Bengt Pohjanen, t.ex. stora svenska klassiker som *Hemsöborna,* på meänkieli *Kotirannan Väki*. Av Gunnar Edander och Lennart Hellsings *Katter* har Tornedalsteatern under 2007 gjort en musikteaterföreställning för barn kallad *Missikalen Kissat* 'Musikalen Katter'. Den har text av Lennart Hellsing och musik av Gunnar Edander. Föreställningen är tvåspråkig, halva ensemblen på scen talar meänkieli och andra halvan svenska. Tornedalsteatern gör ett viktigt arbete, där språket meänkieli har en framskjuten funktion.

1.3 Bokförlag och andra enheter

Förlaget *Barents Publisher* ger ut böcker, främst på meänkieli och finska men också på andra språk.

Bokförlaget *Meänkielen förlaaki* ger ut böcker på meänkieli och nordfinska dialekter. Förlaget har som målsättning att ge ut ordböcker, ordspråk och litteratur med syfte att bidra till att medvetandegöra den ord- och kulturrikedom som finns hos befolkningen på Nordkalotten i deras språkliga vardag.[9]

Ett nytt initiativ har också tagits av författaren Bengt Pohjanen i form av en förening vid namn *Meänmaan-Tinkerit*.[10] Föreningen har lanserat Tornedalen som ”Meänmaa” ('vårt land') och omfattar kommuner på både finsk och svensk sida. Meänmaa har lanserat en flagga under år 2007 som kallas Meänmaan-Flaku.

Arbetet med det kvänska språket på norsk sida har många beröringspunkter med meänkieli. I denna utredning nämns det kvänska språket i olika sammanhang och benämningen avser då det språk som talas av den erkända nationella minoriteten kväner i Norge. I och med att Norges ratificering av *Konventionen om skydd för de nationella minoriteterna* trädde i kraft är själva befolkningsgruppen kväner sedan år 1998 en erkänd nationell minoritet i Norge. *Den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* trädde i kraft år 1999 i Norge, men den norska regeringen definierade inte skillnaden mellan kvänska och finska och angav till Europarådet finska/kvänska som språkform**.** Efter en utredning av professor Kenneth Hyltenstam och Tommaso Milani, Centrum för tvåspråkighetsforskning vid Stockholms universitet, under 2003 om kvänskans status, har Norges regering år 2005 erkänt kvänska som

[8] http://www.tornedalsteatern.com/
[9] http://www.meankielenforlaaki.se/index.html
[10] http://www.meanmaa.com/

ett minoritetsspråk i Norge.[11] Språket har många likheter med meänkieli. Kvensk Institutt eller Kainun Instituutti är ett nationellt center för kvänskt språk och kvänsk kultur och finns i Børselv i Nordnorge.[12] Institutet arbetar med att bevara och utveckla det kvänska språket och den kvänska kulturen och informerar och upplyser om språkligt och kulturellt arbete. En film, *The language of My Heart*, gjord av Sirkka Seljevold har under januari 2008 haft filmpremiär i Norge vid Tromsö internationella filmfestival.[13] Filmen är en antropologisk dokumentärfilm som handlar om några studenter som har kvänska som sitt modersmål och som vid den första kursen i språket vid Tromsö universitet får uppleva känslan av att genom studier i språket återfå sitt modersmål. Utredningen har tagit del av filmen och konstaterar att det finns många beröringspunkter, då det gäller arbetet med det kvänska språket i Norge och arbetet med meänkieli i Sverige.

2. Områden inom fältet meänkieli som är i behov av satsningar

Utredningen gör bedömningen att ämnesfältet språk och språkvård inom meänkieli har 14 områden som är i behov av omgående uppmärksamhet och särskilda insatser. Alla dessa 14 områden har potentialen att öka förutsättningarna för meänkieli att bevaras och utvecklas som ett levande språk i Sverige och de stärker också möjligheterna för de meänkielitalande att bevara sitt språk som en viktig del av sin identitet. Utredningen bedömer också att det finns behov av att göra en uppföljning på språkets och språkvårdens område i form av en ny liknande utredning inom några år för att granska verkan av de insatser som gjorts. I nuläget och på kort sikt finns det akut behov att uppmärksamma de 14 områden som här presenteras.

2.1 Högre utbildning och forskning

När det gäller akademisk utbildning i meänkieli är situationen den att Umeå universitet enligt regleringsbrevet ska erbjuda utbildning i meänkieli varje läsår.[14] Det är av stor betydelse för språkets framtid att det finns som läroämne vid universitetet. Umeå universitet har fram till idag valt att erbjuda utlokaliserade kurser i meänkieli i Pajala kommun. I Pajala kommun har Umeå universitet också gjort en riktad satsning på fortbildning för lärare i meänkieli med anledning av att kommunen har en barn- och utbildningsplan som innebär att 80% av eleverna ska kunna kommunicera muntligt och skriftligt på meänkieli efter genomgången grundskola. Umeå universitet har också en doktorand som arbetar med en grammatisk avhandling om meänkieli och kommer att disputera inom en relativt snar framtid.

Då det gäller ansvaret för meänkielis ställning vid universitet är utredningens bedömning den att utbildningsdepartementet måste bistå med riktade ekonomiska medel för att universitetet på allvar ska kunna fullfölja uppdraget i meänkieli. För att bevara och utveckla meänkieli som minoritetsspråk, är dekanus Britta Lundgren vid humanistiska fakulteten, Umeå universitet, av den meningen att det är särskilt viktigt att språkets lingvistiska områden kan stödjas med speciella forskningsresurser. En långsiktig satsning från departementet bör genomföras snarast möjligt och den ska innebära att medel avsätts, dels till ett forskningslektorat under en

[11] http://www.regjeringen.no/en/dep/kkd/Documents/rapporter_planer/rapporter/2003/Kvenskans-status.html?id=105828
[12] http://www.kvenskinstitutt.no/
[13] http://www.kvenskinstitutt.no/aktuelt/the-language-of-my-heart-av-sirkka-seljevold-2.html
[14] Regleringsbrev för budgetår 2008 avseende universitet och högskolor, Bilaga 5 Umeå universitet.

sexårsperiod, dels till en doktorandanställning. Denna satsning motsvarar en kostnad på sammantaget 5,5 mkr under en sexårsperiod. Genom en sådan satsning får ämnet en god forskningsgrund och kan generera ytterligare forskning genom externa forskningsmedel. En satsning av denna dignitet stärker också i hög grad språkundervisningen i ämnet.[15]

I avsnittet 2.6 om massmedia nämns att en stor brist på utbildade journalister i meänkieli är ett bekymmer idag. Satsningen på ett lingvistiskt lektorat i meänkieli innebär också att andra utbildningsområden kan gynnas. Umeå universitet har en journalistutbildning med inriktning både mot kulturjournalistik och vetenskapsjournalistik. Det är av betydelse att journalist-utbildningarna vid Umeå universitet kompletteras med en inriktning mot minoritetsspråk. Detta innebär att även andra minoritetsspråk kan gynnas, eftersom en sådan inriktning också bör innehålla kunskaper om minoriteter mer generellt. Journalister med specialiserad och fördjupad kunskap om minoritetsspråk saknas idag. Utredningen gör bedömningen att journalister med fördjupade kunskaper i ämnet minoriteter och minoritetsspråk sannolikt skulle innebära att ämnesfältet i framtiden bevakas på ett annat sätt än idag. Fler journalister i ämnet och mer utrymme för meänkieli i media är en satsning som leder till en positiv utveckling för språkets möjligheter att överleva på lång sikt (*jfr* 2.6 massmedia). För att satsningen på en ny inriktning av journalistutbildningen ska kunna göras vid Umeå universitet, krävs det även här en riktad satsning från departementet.

Studenter som väljer att bedriva universitetsstudier eller språkstudier i meänkieli kan efter 60 högskolepoäng söka inriktningen minoritetsspråk inom journalistutbildningarna.[16] På detta sätt har man möjlighet att säkerställa flera satsningar på samma gång, tillgången på journalister med meänkielikompetens i framtiden och tillgången på människor som bedrivit språkstudier i ämnet. Grundutbildningen i meänkieli bör även ge möjlighet att läsa någon kurs om namn, namnbruk och namnvård för att ge studenter möjlighet att få en orientering mot riktningen ortnamn i meänkieli.

Utredningens förslag:

Uppdraget att Umeå universitet varje år ska erbjuda utbildning i meänkieli behöver åtföljas av en pott pengar. Ett forskningslektorat och en doktorandanställning för en kostnad på 5,5 mkr tillförs Umeå universitet under en sexårsperiod.

En skräddarsydd journalistutbildning med inriktning mot minoritetsspråk planeras till Umeå universitet. En dialog med Umeå universitet om journalistutbildningens innehåll och kostnad påbörjas.

[15] Umeå universitet om minoritetsspråket meänkieli. Till utredare Harriet Kuoppa. Dnr 501-4248-07.

[16] Antagningskravet till programmen kulturjournalistik och vetenskapsjournalistik är 60 högskolepoäng, se http://www.umu.se/humfak/utbildning/pro-vetjourn.html och http://www.umu.se/humfak/utbildning/pro-kultjourn.html

2.2 Lärarutbildning

Luleå tekniska universitet har enligt regleringsbrevet i uppdrag att varje läsår erbjuda lärarutbildning för grundskolans tidigare och senare år med inriktning mot meänkieli.[17] Under åren 2003–2008 har sju studenter med meänkieliinriktning antagits, varav fyra saknar fullständiga betyg efter studierna.[18] Antalet examinerade lärare med inriktning mot meänkieli är alldeles för lågt för att säkerställa att behöriga lärare finns i ämnet. Avsaknaden av nyexaminerade lärare med kompetens i meänkieli innebär att skolorna har svårt att rekrytera lärare. Förklaringen till att så få studenter valt inriktningen meänkieli bör noga granskas. Den bedömning, som kunnat göras inom ramen för denna utredning, är att det finns flera faktorer som kan påverka det låga antalet studenter. Luleå tekniska universitet saknar personal som har kompetens att undervisa i språket och detta innebär att lärare måste rekryteras utifrån. Det totala utbudet av studier i finsk-ugriska språk (både i finska och meänkieli) är litet. Luleå tekniska universitet får precis som Umeå universitet inte heller några medel från departementet för att kunna fullfölja sitt uppdrag i meänkieli och detta påverkar givetvis universitetens möjligheter att på allvar kunna satsa inom sina respektive ansvarsområden i meänkieli.

Det är viktigt att se över ansvaret för lärarutbildningen i meänkieli. Lagstiftningen borde även omfatta att gälla fler stadier på samma sätt som barnomsorgen (*se* mer om lagstiftningen i 2.7). Umeå universitet planerar att omorganisera lärarutbildningen, vilket innebär att lärarfakulteten avvecklas och ersätts med en paraplyorganisation som planeras få namnet *School of education*. Det kan vara positivt att hela universitetet involveras i lärarutbildningen och detta påpekar också den humanistiska fakulteten vid Umeå universitet.[19]

Dekanus Britta Lundgren vid Umeå universitets humanistiska fakultet påpekar att om en speciell satsning görs på minoritetsspråket meänkieli, bör – innan satsningen görs – en dialog föras med både Umeå universitet och Luleå tekniska universitet, där organisation och samarbete diskuteras.[20] Det är mycket viktigt att departementet samtalar med ovan nämnda universitet för att få en helhetslösning för meänkieli på alla områden, då det gäller utbildning, lärarutbildning, journalistutbildning och forskning. Det är först när en finansierad helhetslösning presenteras av departementet som meänkieli på universitetsnivå på allvar kan komma att ta fart. Utredningen har kommit till resultatet att det är en betydligt bättre helhetslösning både för de studerande och för meänkielis utveckling att ett och samma universitet har i uppdrag att bedriva både grundutbildning och lärarutbildning. Samma kursutbud i ämnesstudier i meänkieli kan involveras i lärarutbildningen, grundutbildningen och i andra utbildningar såsom journalistutbildningar. Ett speciellt ansvar formulerat i regleringsbrevet om ansvar för journalistutbildning i minoritetsspråk med inriktning meänkieli på universitetsnivå bör också starkt övervägas.

Luleå tekniska universitet lät den 13 februari 2008 meddela utredningen att de förordar att Umeå universitet tar över det nationella ansvaret för lärarutbildningen i meänkieli.[21]

---

[17] Regleringsbrev för budgetår 2008 avseende universitet och högskolor, Bilaga 9 Luleå tekniska universitet.
[18] Mejlinfo från Luleå tekniska universitet, 30 januari 2008.
[19] Västerbottenskuriren, 20 februari 2008, sid 9.
[20] Umeå universitet om minoritetsspråket meänkieli. Till utredare Harriet Kuoppa. Dnr 501-4248-07.
[21] Mejlinfo från Luleå tekniska universitet, 13 februari 2008.

Utredningens förslag:

Ansvaret för alla grundutbildningar i meänkieli placeras vid ett och samma universitet.

Umeå universitet tilldelas ansvaret för lärarutbildning i meänkieli och medel för dess genomförande.

Att i regleringsbrevet formulera ett speciellt ansvar för journalistutbildning i minoritetsspråk.

2.3 Tolkutbildning

Tolk- och översättarinstitutet (TÖI) bildades 1986 och har ett övergripande ansvar för tolk- och översättarutbildning i Sverige. Institutet har i uppdrag att anordna tolk- och översättarutbildning.[22] I en ny proposition, Prop. 2007/08:50, föreslår regeringen att huvuddelen av Tolk- och översättarinstitutets (TÖI) verksamhet inordnas vid Stockholms universitet. TÖI avvecklas därmed som särskild enhet.[23]

I dagsläget finns en enda auktoriserad tolk i meänkieli och detta är givetvis helt otillräckligt. Auktoriserade översättare saknas helt och hållet. En tolk kan arbeta på många sätt. Tolkar kan vara *simultantolkar,* som översätter talat språk i den takt det produceras av talaren, *konsekutivtolkar,* som översätter längre sekvenser av det talade språket och sedan inväntar nästa sekvens eller *kontakttolkar* som tolkar anförande för anförande. *Simultantolkar* och *konsekutivtolkar* (också kallade *konferenstolkar*) arbetar oftast på större möten och konferenser medan *kontakttolkar* oftast tolkar mellan personer och representanter för myndigheter.

I avsnittet om lärarutbildning *(se* 2.2) konstaterades att det är en betydligt bättre helhetslösning både för de studerande och för meänkielis utveckling att ett och samma universitet har i uppdrag att bedriva både grundutbildning och lärarutbildning. Det är också viktigt att planera för en helhetslösning av tolk- och översättarutbildningar i meänkieli. När det gäller dessa utbildningar, är det utredningens förslag att den nya planerade organisationen vid Stockholms universitet, som tar över arbetet med tolk- och översättarutbildningar, ges i uppdrag att planera och genomföra en utlokaliserad tolk- och översättarutbildning i meänkieli till Umeå.

Antalet utbildade tolkar och översättare i meänkieli måste öka radikalt. Auktoriserade tolkar kan i vissa fall också arbeta som översättare utan auktorisation och att få fler auktoriserade tolkar kan alltså innebära att tillgången på översättare i meänkieli ökar. Utbildningskraven för att bli auktoriserad översättare är högre än för tolkutbildningen. Det är viktigt att en tolk- och/eller översättarutbildning är skräddarsydd och att man överväger att inledningsvis använda språktest istället för krav på genomförd språkutbildning vid universitet. Det saknas ännu studenter med 60 högskolepoäng eller mer i ämnet meänkieli, och det är inte rimligt att inledningsvis planera för en tolk- och översättningsutbildning med det antagningskravet. [24]

[22] http://www.tolk.su.se/
[23] http://www.regeringen.se/content/1/c6/09/77/74/94df3259.pdf

[24] http://www.tolk.su.se/index.html (Tolkyrket, Konferenstolkning).

Umeå universitet genomförde under 2002 en förstudie om inrättande av tolk- och översättarutbildning i samiska, finska och meänkieli vid Umeå universitet. Samisk tolk- och översättarutbildning prioriterades både av praktiska, men också ekonomiska skäl och genomfördes under ett år.

En skräddarsydd tolk- och översättarutbildning är en dyr, men viktig satsning. Den nya organisationen vid Stockholms universitet som planeras ta över verksamheten från TÖI bör därför delges öronmärkta pengar till att i samarbete med Umeå universitet planera och genomföra en utlokaliserad tolk- och översättarutbildning i meänkieli till Umeå. Den nuvarande organisationen för tolk- och översättarutbildningar (TÖI) bedömer att det är möjligt att genomföra en riktad utbildningssatsning som motsvarar en kostnad på 750 000 kr för en utlokaliserad helårstolkutbildning till Umeå universitet.[25] Med tanke på de speciella behov som finns vid uppbyggnaden av en skräddarsydd tolkutbildning inriktad på samhällstolkning för meänkieli, bedömer utredningen att det är viktigt att denna utbildningssatsning genomförs.

Utredningens förslag:

Den planerade nya organisationen för tolk- och översättarutbildningen vid Stockholms universitet ges i uppdrag att planera och genomföra en ettårig tolkutbildning som utlokaliseras till Umeå universitet för en kostnad på 750 000 kr.

2.4 Utbildning på annan nivå än universitet

Folkhögskolan vänder sig till vuxna studerande och är öppen för alla från 18 år och uppåt.[26] Varje enskild folkhögskola försöker få människor med skiftande bakgrund till sina kurser. Allmän kurs på folkhögskola är ett alternativ till att studera på komvux. Vid allmän kurs bedrivs studier som motsvarar grundskole- och gymnasienivå och dessa studier kan leda fram till samma behörigheter som på komvux/gymnasieskolan. Folkhögskolan kan intyga kunskaper motsvarande gymnasieskolans, men gör det på ett annat sätt, vilket innebär att studenterna får ett intyg på de kurser de läst och utöver intyget, får de ett samlat omdöme som anger vilken studieförmåga de bedöms ha. Detta totala omdöme används till att söka till universitet på en egen folkhögskolekvot. Folkhögskolan ger inte några akademiska högskolepoäng. Vissa av folkhögskolornas kurser ges dock på postgymnasial nivå och då ställs ofta samma förkunskapskrav som för högskolans kurser, dvs. grundläggande behörighet för högskolestudier. Folkhögskolan utgår från de studerandes behov, förkunskaper och erfarenheter.

I Sverige finns idag inget samlat ansvar för den grundläggande vuxenutbildningen i meänkieli. Den utbildning som finns i meänkieli är på universitetsnivå. Grund- och gymnasieskolor har ansvar för utbildningen av barn och ungdomar. Tornedalens folkhögskola ligger i det geografiska område, där meänkieli fortfarande är ett levande språk. Det finns 148 folkhögskolor i Sverige och av dessa är 104 knutna till olika folkrörelser, ideella organisationer, stiftelser eller föreningar. Tornedalens folkhögskola har som två av sina huvudmän riksförbundet STR-T

[25] Mejlsvar av Gunnar Lemhagen vid Tolk- och översättarinstitutet den 26 februari 2008.
[26] http://www.folkhogskola.nu/

(Svenska Tornedalingars riksförbund - Tornionlaaksolaiset) och stiftelsen Meän Akateemi - Academia Tornedaliensis.

Tornedalens folkhögskola har de förutsättningar som behövs för att fungera som ett nationellt center för grundläggande utbildning i meänkieli för vuxna. Många människor som tillhör minoriteten har tappat sitt språk och svenska har blivit det språk som används i de flesta fall, även i dagligt tal. De människor som muntligt behärskar meänkieli kan i många fall inte skriva på språket. Den yngre generationen idag har i ytterst få fall med sig meänkieli från hemmiljön. En hel del unga förstår språket, men talar det inte själva. Utbildningar i både muntlig och skriftlig språkfärdighet behövs.

Folkhögskolorna i Sverige tilldelas medel från Folkbildningsrådet som bland annat har i uppgift att fördela statsbidrag till folkhögskolornas verksamhet och följa upp och utvärdera verksamheten.[27] Verksamhetens omfattning vid folkhögskolor uttrycks i deltagarveckor som är en produkt av antal deltagare och kursernas längd. Tornedalens folkhögskola tilldelas idag medel för att genomföra 3611 deltagarveckor per år. Den är i behov av ytterligare medel för att klara av ett nationellt ansvar för grundläggande utbildning i meänkieli för vuxna. Ytterligare 2000 deltagarveckor per år behövs, vilket motsvarar ungefär 2 miljoner kronor i medel. Utredningen föreslår att Folkbildningsrådet tilldelas detta extra anslag så att Tornedalens folkhögskola kan fungera som ett nationellt center för grundläggande utbildning i meänkieli för vuxna. Medel till att inledningsvis öka den administrativa delen finns det inte behov av, då folkhögskolans rektor Hans Nilsson-Tervahauta gör bedömningen att den nuvarande administrationen och verksamheten klarar av den aktivitetsökning som ett nationellt center för grundläggande utbildning i meänkieli för vuxna skulle föra med sig.

Satsningen på ett nationellt center för grundläggande utbildning i meänkieli för vuxna får inte blandas ihop med universitetsutbildning. Både utbildning vid universitet och utbildning vid folkhögskola är nödvändiga för att öka möjligheten till studier i meänkieli på alla nivåer. I en ny rapport från Europarådet konstateras det att Sverige inte har rättat till de omfattande brister i undervisning, då det gäller de nationella minoritetsspråken, som Europarådet påpekade i sin förra granskning. En helhetslösning på alla nivåer då det gäller utbildning i meänkieli behövs. En helhetslösning ger språket en reell chans att även i framtiden vara ett levande språk i Sverige.

Det stora behovet av människor som i framtiden väljer att arbeta med meänkieli inom journalistik och andra media poängterades i avsnittet om massmedia *(se* 2.6). Möjligheten till journalistutbildning i meänkieli vid universitet togs upp i avsnittet om högre utbildning och forskning (*se* 2.1). För att nå en helhetslösning även kring journalistutbildningar, där behovet är stort, bör möjligheten att utbilda sig till journalist i meänkieli även finnas på fler plan än som utbildning vid universitet. Kalix folkhögskola har sedan lång tid tillbaka en uttalad medieprofil med en tvåårig journalistlinje.[28] Många journalister inom press, radio och tv över hela Sverige har utbildat sig till journalist vid Kalix folkhögskola. Där finns även en film- och TV-linje, som är en yrkesinriktad utbildning mot bildmediet i TV och film. Ett samarbete mellan Tornedalens folkhögskola och Kalix folkhögskola är viktigt för att få fram fler utbildade människor med kompetens i meänkieli som kan arbeta inom både radio och TV. Den här satsningen på folkhögskolenivå går enligt utredningens bedömning inte på tvärs med en satsning på journalistutbildning vid universitet. Behovet av utbildade människor inom

[27] http://www.folkbildning.se/page/399/folkhogskolor.htm
[28] http://www.kalix.fhsk.se/system/start.asp?HID=160&FID=227&HSID=1655

kategorin är så stort under en överskådlig tid framöver att både universitetsutbildning och utbildning på andra nivåer behövs. Andra faktorer såsom ökade sändningstider för minoriteter i radio och TV och fler tidningar med minoritetsspråken i fokus påverkar också behovet av fler utbildade inom området.

Utredningens förslag:

Tornedalens folkhögskola föreslås etableras som ett nationellt center för grundläggande utbildning i meänkieli för vuxna.

Tornedalens folkhögskola tillförs medel för motsvarande 2000 deltagarveckor för grundläggande utbildning i meänkieli för vuxna.

2.5 Läromedel

Det är uppenbart att bristen på läromedel i meänkieli idag är stor. Det finns ingen myndighet som har ansvaret för att producera läromedel. Pajala kommun har under 2007 producerat det första läromedelspaketet i meänkieli i form av en bok och en pärm med lärarhandledning.[29] Tidigare utgivning av läromedel är nästan obefintlig. Till denna kategori kan räknas några enstaka mindre böcker utgivna under 1990-talet.[30] Avsaknad av fler fungerande moderna läromedel, tillgång på lärare på alla nivåer och få universitetskurser gör att helhetsbilden för meänkieli inom utbildnings- och undervisningsfältet för tillfället ser dyster ut. Åtgärder inom alla dessa områden är nödvändigt för att meänkieli ska ha en möjlighet att förbli ett levande språk i Sverige.

Då det gäller läromedel för meänkieli, föreligger ett akut behov av att få fram fler läromedel för alla stadier. Det finns flera alternativ till var ansvaret för produktion av läromedel kan placeras. Inom ramen för den här utredningen är det inte möjligt att ta ställning till vilken myndighet som bör få helhetsansvaret för produktion av läromedel i meänkieli. Det är dock mycket viktigt att någon myndighet tilldelas ansvaret för produktionen av läromedel och därför presenteras här några alternativ.

Myndigheten för skolutveckling har idag i uppdrag att undersöka behovet och stödja utveckling och produktion av böcker och andra läromedel för de nationella minoriteterna.[31] Uppdraget genomförs i samarbete med berörda modersmålslärare och Sameskolstyrelsen. Myndigheten för skolutveckling har arbetat fram en hemsida med webbaserat material som är en resurs för dem som arbetar inom barnomsorg och skola och riktar sig till personer som är intresserade av modersmålsstöd, modersmålundervisning och studiehandledning på modersmål. Temaplatsen vid namn Tema modersmål innehåller för närvarande 35 språk och ett av

[29] http://www.tornedalingarumea.se/dokument/meankieli_har_fatt.pdf
[30] *Sagor från Tornedalen*. Stina Rova. 1999. Kaamos förlag; *Tossiko Lossiko*. Visor och ramsor från Norrbotten. Sveriges Utbildningsradio AB, Stockholm.
[31] http://www.skolutveckling.se/digitalAssets/155690_rb_2008.pdf

dessa språk är meänkieli.[32] Här kan man hitta tips och idéer på hur meänkieli kan användas tillsammans med barnen. Hemsidan har webbaserat läromedel på meänkieli som kan laddas ner och användas i undervisningen. I och med avvecklingen av Myndigheten för skolutveckling pågår det en diskussion om att Skolverket ska överta arbetet med hemsidan, detta enligt information från Mats Wennerholm vid Myndigheten för skolutveckling. Det är av största vikt att arbetet med sidor som Tema modersmål fortsätter att utvecklas vidare. Behovet av webbaserade läromedel finns. Tryckta och webbaserade läromedel kompletterar varandra mycket bra. När det gäller minoritetsspråk som meänkieli har tillgången på framförallt tryckta läromedel också en tydlig statushöjande effekt på språket. Det absolut optimala för arbetet med läromedel i och om meänkieli är att någon myndighet tilldelas detta ansvar som ett uppdrag. Inledningsvis kan uppdraget vara tidsbegränsat och utvärderas noga efter några år. Tidsbegränsade uppdrag kan också övergå till permanenta, om det visar sig att det i framtiden finns fortsatt behov av uppdragets innehåll.

Det finns också en annan instans som idag arbetar med läromedel, nämligen Specialpedagogiska Institutet, som bl.a. arbetar fram läromedel för funktionshindrade.[33] Den verksamhet som bedrivs vid det nuvarande Specialpedagogiska institutet kommer att övertas av Myndigheten för specialpedagogik och här finns goda kunskaper kring produktion av framförallt tryckta läromedel. Ett läromedel kallat *Ett år med en renskötarfamilj* har tagits fram vid institutet. Läromedlet beskriver de åtta årstider som ingår i ett renskötselår.[34] Detta läromedel kan betraktas som ett läromedel om minoriteten samer. Det har många användningsområden och kan användas i undervisningssyfte om minoriteten samer till fler barn än specifikt barn med funktionshinder. Huruvida läromedlet är använt i syfte att undervisa om minoriteten samer har utredningen inte undersökt, men i samtal med institutet har det framkommit att läromedlet inte medvetet har marknadsförts som ett läromedel om minoriteten samer utan enbart som ett läromedel för funktionshindrade.

Specialpedagogiska institutets främsta uppgift idag är att ge specialpedagogiskt stöd till ansvariga inom det offentliga skolväsendet. Detta arbete görs genom att sprida information och kunskap om specialpedagogik, initiera och medverka i utvecklingsarbete samt främja utveckling och anpassning av läromedel inom området. Specialpedagogiska institutet har i uppgift att öka tillgången till pedagogiskt material för barn med funktionshinder i förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg. När det gäller läromedelsproduktion, som bara är en del av verksamheten, har Specialpedagogiska institutet i första hand stimulerat förlag och andra läromedelsproducenter genom att fördela produktionsstöd och samtidigt tillhandhålla kunskap inom det specialpedagogiska området. Det är enbart inom de områden där behoven inte tillgodoses genom förlag och andra producenter som institutet själv utvecklar och anpassar läromedel. Om myndigheten inte får marknaden att producera läromedel så gör myndigheten det själv. Detta säkerställer att det faktiskt produceras läromedel oavsett om marknaden är intresserad av det eller inte. Detta är en mycket viktig aspekt inte bara för läromedelsproduktion för funktionshindrade utan även för läromedel i meänkieli. Utredningen gör bedömningen att det inte under en överskådlig framtid finns bärkraft för marknaden att själv tillhandahålla läromedel i och om meänkieli och därför behöver produktionen av läromedel säkerställas genom att någon myndighet tilldelas ett övergripande helhetsansvar. I samtal med företrädare för det nuvarande förvaltningsområdet för meänkieli har det framkommit att Pajala kommun är beredd att ta på sig ett ansvar för att producera läromedel.

[32] http://modersmal.skolutveckling.se/
[33] http://www.sit.se/net/
[34] http://www.sit.se/net/Specialpedagogik/L%e4romedel/Butiken

Det är dock ett bättre alternativ, att en myndighet får helhetsansvaret för produktion av läromedel i meänkieli. Den myndighet som får det övergripande ansvaret kan sedan i samarbete med särskilt Pajala kommun men också med eventuella andra intresserade kommuner producera läromedel. En riktad satsning av ovan skisserat slag behöver ske omgående och för detta ändamål behöver den myndighet som tilldelas huvudansvaret för produktion av läromedel i meänkieli resurser till faktisk produktion av både webbaserade och tryckta läromedel, inledningsvis för en period på 4–6 år. Det är också rimligt att anta att det i denna organisation också finns behov av någon anställd som inom den berörda myndigheten har kompetens i meänkieliminoritetens språk, kultur och historia. Medel till faktisk produktion av läromedel är svårt att inom ramen för detta uppdrag ange i exakta siffror, men summan behöver vara rejält tilltagen, så att både webbaserade och tryckta läromedel snabbt kan arbetas fram. Medel till minst en anställd behöver också planeras in och bara detta innebär ca 500 000 kr per år i lönekostnader.

Enligt kommittédirektivet 2008:5 ska en särskild utredare förbereda och genomföra bildandet av Specialpedagogiska skolmyndigheten med samlat ansvar för specialpedagogiskt stöd samt för utbildning i specialskolan. Denna nya myndighet ska även främja utveckling, anpassning och distribution av läromedel för barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder samt administrera vissa statliga stöd och bidrag. Vidare ska myndigheten överta utveckling av läromedel för vuxna med teckenspråk som första språk från Nationellt centrum för flexibelt lärande. Den nya myndigheten inrättas den 1 juli 2008 och kommer att vid denna tidpunkt överta ansvaret för den verksamhet som bland annat Specialpedagogiska institutet bedrivit.[35]

Både Myndigheten för skolutveckling och Specialpedagogiska institutet kommer alltså att läggas ner och därför är det viktigt att ansvarigt departement tar ställning till var i denna nya organisation det övergripande läromedelsansvaret för både webbaserade och tryckta läromedel i och om meänkieli passar bäst.

Utredningens förslag:

En myndighet tilldelas ett övergripande helhetsansvar för produktion av läromedel i meänkieli.

Den myndighet som tilldelas det övergripande ansvaret tilldelas också faktiska medel till produktion av läromedel i meänkieli.

2.6 Massmedia

Massmedier kallas de medier som når många människor, såsom TV, radio, tidningar och Internet. Massmediernas huvudsakliga uppgift är att snabbt sprida nyheter och information till en stor mängd människor, men även underhållning har blivit ett allt större område som ingår i massmediernas uppgift.

När det gäller dagstidningar, finns det för närvarande inte en enda dagstidning som skrivs på meänkieli, vilket givetvis är en stor brist. Haparandabladet är en tidning som kommer ut två

[35] http://www.regeringen.se/content/1/c6/09/77/79/4fe26b5a.pdf

gånger i veckan och publicerar bland annat nyheter om meänkieli, men tidningen har ingen egen produktion av artiklar på meänkieli. Den köper dock utifrån en krönika på meänkieli varje vecka och publicerar den också i svensk översättning. På vilket sätt regeringen måste stimulera mediebranschen för att en dagstidning på meänkieli ska bli verklighet, är en alltför specifik fråga som också har med presstöd att göra, och den ryms inte inom ramen för denna utredning. Det som dock kan konstateras här är att en dagstidning på meänkieli, som för övrigt skulle kunna vara tvåspråkig, meänkieli med översättningar till svenska, skulle vara av stor vikt för språkets utveckling, status och framtid.

Sveriges Television (SVT), Sveriges Radio (SR) och Utbildningsradion (UR) har alla ett eget sändningstillstånd.[36] Det finns dock tre liknande paragrafer, som berör meänkieli i alla dessa sändningstillstånd, även om uppdragen för ovan nämnda parter sinsemellan skiljer sig. Dessa tre paragrafer handlar om minoriteter mer allmänt, om språkvård och om mångfald.

UR sänder program på alla nationella minoritetsspråk under en tillståndsperiod, men prioriterar av resursskäl olika språk under olika år. UR har enligt sändningstillståndet i uppgift att bedriva produktionsverksamhet inom utbildningsområdet i allmänhetens tjänst. Av sändningstillståndet för UR framgår det att UR ska beakta språkliga och etniska minoriteters intressen. Sådan verksamhet ska vara ett prioriterat område och tillgängligheten ska förbättras. Minoritetsspråken samiska, finska, romani chib och meänkieli ska inta en särställning. UR ska föra en dialog med de berörda parterna. I fråga om verksamhet för språkliga och etniska minoriteter får UR, SVT och SR sinsemellan fördela ansvaret för olika slags insatser.

SVT har till uppgift att bedriva TV-verksamhet i allmänhetens tjänst och har ett granskningsuppdrag som innebär att de ska granska myndigheter, organisationer och företag som har inflytande på beslut som rör medborgarna. SVT har också ett nyhetsuppdrag som bland annat innebär att de ska förmedla nyheter, stimulera till debatt och ge en allsidig information till medborgarna för att de ska kunna vara orienterade och ta ställning i samhälls- och kulturfrågor. Av sändningstillståndet för SVT framgår det att de ska beakta språkliga och etniska minoriteters intressen. Sådan verksamhet ska vara ett prioriterat område och tillgängligheten ska förbättras. Minoritetsspråken samiska, finska, romani chib och meänkieli ska inta en särställning. SVT ska föra en dialog med de berörda parterna. I fråga om verksamhet för språkliga och etniska minoriteter får SVT, SR och UR sinsemellan fördela ansvaret för olika slags insatser.

SR har till uppgift att bedriva ljudverksamhet i allmänhetens tjänst och har precis som SVT ett granskningsuppdrag som innebär att SR ska granska myndigheter, organisationer och företag som har inflytande på beslut som rör medborgarna. SR har också ett nyhetsuppdrag som bland annat innebär att de ska förmedla nyheter, stimulera till debatt och ge en allsidig information till medborgarna för att de ska kunna vara orienterade och ta ställning i samhälls- och kulturfrågor. Av sändningstillståndet för SR framgår det att de ska beakta språkliga och etniska minoriteters intressen. Sådan verksamhet ska vara ett prioriterat område och tillgängligheten ska förbättras. Minoritetsspråken samiska, finska, romani chib och meänkieli ska inta en särställning. SR ska föra en dialog med de berörda grupperna. I fråga om verksamhet får SR, SVT och UR sinsemellan fördela ansvaret för olika slags insatser.

[36] http://www.grn.se/grn/pages/Page 682.aspx

Sändningstillstånden för både UR, SVT och SR är i det stora hela bra formulerade ur ett meänkieliperspektiv. Verkligheten i form av det konkreta utbudet av program som sänds i TV, men också delvis i radio, verkar vara en annan, om man jämför till exempel med produktion på finska. Meänkieliprogram i SVT finns i mycket begränsad omfattning. Det är svårt att se hur meänkieliprogram i TV i praktiken är ett prioriterat område, som dessutom ska inta en särställning, då så få program i praktiken produceras. Omfattningen av program på meänkieli i TV är alldeles för liten. Barnprogrammet *Fieteri* är ett tvåspråkigt barnprogram med åtta avsnitt på meänkieli och svenska. Ett Tornedalsmagasin vid namn *Kexi* sänds kring jul och under julen 2007 sändes tre Kexi-program på meänkieli. De speglade olika aktuella områden, som på något sätt har anknytning till språket. Både *Fieteri* och *Kexi* gick i repris i SVT. Totalt sju timmar program inklusive repriser sändes på meänkieli 2007. Det antal timmar som sänds i TV på finska och samiska är oerhört mycket större. Det finns inga nyhetsrapporteringar på meänkieli i TV och detta är givetvis en stor brist.

Under 2007 genomfördes ingen ny produktion på meänkieli i UR. Det finns dock planer hos UR att under 2008 producera program på meänkieli. UR har tidigare gjort t.ex. en meänkielikurs i form av en serie för radio. Det utformades som ett humoristiskt tornedals-drama och kallades *Majvori och Nisse.* I TV har UR t.ex. sänt programmet *Runt i naturen* på meänkieli. Utredningens bedömning är att produktionen av utbildningsprogram på meänkieli i UR behöver utökas. Om det enbart är fråga om resurser, bör resursfördelningen öka så att betydligt fler program på meänkieli blir ett faktum inom ramen för verksamheten vid UR.

Att språket både syns och hörs är ett mycket viktigt fundament som stärker dess status och möjligheter att vara ett levande språk i Sverige. Omfattningen av program på meänkieli, som är textade till svenska i TV, behöver utökas radikalt. Det kostar givetvis att införa kontinuerliga program på meänkieli, men om avsikten är att leva upp till sändningstillståndets krav på ett prioriterat område och förbättrad tillgänglighet, så måste också resurser finnas för ändamålet. Att program på meänkieli även i praktiken – inte bara i sändningstillståndets paragrafer – blir ett prioriterat område med förbättrad tillgänglighet är av största vikt för språkets framtid, oavsett typ av program.

Det har under utredningens gång framkommit att varken SR eller SVT har kontinuerliga organiserade samtal med meänkielitalande. I SR sker dialogen mer sporadiskt, mest i samtal med lyssnare. Det finns anledning att se över rutinerna vid både SVT och SR, då det gäller dialogen med gruppen meänkielitalande. En kontinuerlig och organiserad dialog bör införas. Huruvida detta behöver regleras i sändningstillståndet är oklart, men utredningen bedömer ändå att det kan vara ett bra förslag att omformulera paragrafen i sändningstillståndet, så att det tydligt framgår att dialogen ska vara regelbunden och organiserad och gälla i ett bredare perspektiv än enbart vid produktion av ett specifikt program. Detta skulle förstärka minoritetsgruppens möjligheter till kontinuerlig dialog med både SVT och SR, vilket ur minoritetens perspektiv är mycket viktigt. UR har i nuläget minst en gång per år samtal med skolhuvudmän som representerar de minoritetsgrupper som nämns i sändningstillståndet. [37]

Sändningar som görs på meänkieli i SR sorterar under Sisuradio i organisationen för Sveriges Radio. Att i denna utredning poängtera exakta organisatoriska förändringar för de sändningar som görs på meänkieli inom Sveriges Radio, är en alldeles för komplex och organisatorisk fråga. Svenska Tornedalingars Riksförbund - Tornionlaaksolaiset (STR-T) har krävt att meänkieli-redaktionen ska få en från Sisuradio fristående ställning, alltså bli direkt underställd

[37] Muntlig uppgift av UR.

Sveriges Radio. Detta är en viktig organisatorisk fråga som en helt annan utredning bör granska för att sedan föreslå en lösning.

Ämnesfältet media är oerhört komplext och förändras mycket fort. Sveriges Radio distribuerar idag 52 kanaler, varav fyra finns i FM-nätet (P1, P2, P3, P4). I Norrbotten hör man en P4-kanal, på Internet finns ytterligare 25 P4-kanaler. Utöver detta finns några specialkanaler på webben, i mobilen och det finns också på webben kanaler som startas för att distribuera ett speciellt evenemang, såsom Melodifestivalen eller minoritetssångtävlingen Laulun laulut som år 2007 ordnades i Pajala.

I kanalen P4 i radio finns sändningar på meänkieli 50 minuter fem dagar i veckan. När det gäller sändningar på finska i P4, sänder varje lokal kanal 50 minuter fem dagar i veckan, vilket innebär sammanlagt 1250 timmar i veckan eftersom det finns 25 lokala P4 kanaler i Sverige som sänder på finska fem dagar i veckan. Statistiskt räknar man varje utsändningstillfälle för sig. På detta vis får finskan en mycket stor volym i sändningstid. Utöver sändningar i P4, finns det på meänkieli sändningar i P2 en gång i veckan. Meänkieli och finlandssvenska delar också på en sändningstid i P6 på söndagar.[38] Utöver detta finns det i SR en digital kanal, där ett fåtal timmar på meänkieli sänds.

Människors konsumtion av radio förändras kontinuerligt och det är en faktor som också påverkar hur Sveriges Radio producerar media. Barn och ungdomar konsumerar idag sannolikt mer mobilt och webb än radio. Färre traditionella mediakanaler har stor publik, medan nischkanaler växer väldigt snabbt.

Ett stort problem är rekryteringen av medarbetare som har kompetens i meänkieli. Att höja statusen för språket påverkar möjligheten att rekrytera människor till mediabranschen. Bristen på en genuin grundutbildning i meänkieli som kompletteras med en journalist-utbildning är det akuta problemet för mediabranschen i meänkieli. Majoriteten av de anställda som arbetar med meänkieli, inom både radio och TV, går i pension inom en 10 års-period. Det finns ett akut behov av att finna nya vägar som lockar unga människor att utbilda sig till yrken, där man arbetar med meänkieli inom både radio och television. Det finns också anledning att närmare granska hur satsningar skulle kunna göras, som riktar sig till nya målgrupper och där syftet är att bevara och utveckla meänkieli inom hela mediabranschen. På kort sikt är det dock viktigast att först och främst säkerställa att mediabranschen även i framtiden har medarbetare som kan meänkieli.

Av sändningstillstånden för både SVT, SR och UR framgår det att alla tre ska verka för mångfald i programverksamheten genom variation i produktionsformerna. Vid sidan av en betydande egen programproduktion ska utläggningar, samarbetsprojekt och inköp av program bidra till denna variation liksom utomståendes medverkan i den egna produktionen.[39] Detta krav innebär att allt mer produktion måste läggas ut till produktionsbolag. Vilka effekter detta krav får för arbetet med ett minoritetsspråk som meänkieli hos UR, SVT och SR bör granskas närmare i en särskild utredning. Det som har framkommit i samtal med Radio Norrbottens kanalchef för P4, Göran Hedemalm, är att kravet på utomståendes medverkan innebär att de i sin verksamhet blir tvungna att till viss del använda journalister som driver egna företag och gör radioproduktion åt SR. Dessa personer har till syfte att tillföra mångfald. De får inte ha en tillsvidareanställning vid SR eftersom de då inte uppfyller kravet om utomstående medverkan,

[38] P6 Stockholm är en FM-kanal som sänds lokalt över Stockholm.
[39] http://www.grn.se/grn/pages/Page____682.aspx

utanför SR. Antalet anställda inom området för meänkieli inom mediabranschen verkar bromsas upp av ovan nämnda anledning. Följderna av kraven i sändningstillstånden för framförallt radion verkar i detta perspektiv bli paradoxala. För minoritetsspråk som meänkieli borde detta krav på medverkan av utomstående sänkas i omfång eller tas bort. Mångfald är mycket viktigt och bra för det svenska språket, men kan vara mindre bra för minoritetsspråk, eftersom det kan innebära att t.ex. SR blir tvungen att sänka kraven för program på meänkieli totalt sett för att klara av att nå upp till kravet om medverkan utifrån. Det är orimligt att ha så höga krav på medverkan utifrån för ett minoritetsspråk som meänkieli, eftersom det i dagsläget också är ett svårrekryterat område. Den bedömning utredningen gör är att radion skulle kunna anställa fler inom området meänkieli, om mer resurser skulle finnas, om kravet på utomstående medverkan inte fanns och om området för kvalitet kunde beaktas mer istället för kravet på medverkan utifrån.

Då det gäller språkvårdsfrågor, är paragrafen i sändningstillstånden både för UR, SVT och SR formulerad så att den bara nämner svenska som språk. Både UR, SVT och SR har ett särskilt ansvar för det svenska språket och dess ställning i samhället. Språkvårdsfrågor ska beaktas i verksamheten och både UR, SVT och SR ska tillhandahålla ett mångsidigt utbud av program av hög kvalitet på det svenska språket. Utredningen gör bedömningen att en omformulering av denna paragraf om språkvård behövs. Sändningstillståndet bör tydligt nämna minoritetsspråk såsom meänkieli i paragrafen om språkvård. Det är mycket viktigt att UR, SVT och SR beaktar språkvårdsfrågor i verksamheten och tillhandahåller ett utbud med språklig kvalitet i de program som görs på meänkieli. Om så är fallet i praktiken i nuläget är inte undersökt i denna utredning men utredningen menar att det är viktigt för minoritetsspråket att sändningstillståndet tydliggör även språkvårdsaspekten.

Det som kan konstateras i denna utredning är att mer resurser skulle behövas för att producera fler program på meänkieli i radio och TV. Detta är inte helt oproblematiskt eftersom verksamheten ska präglas av oberoende och stark integritet och bedrivas självständigt i förhållande till såväl staten som olika ekonomiska, politiska och andra intressen. Det är viktigt att man ser över resursfördelningen och särskilt undersöker hur större satsningar skulle kunna göras på produktion av radio och TV på meänkieli, utan att det uppstår en konflikt med kravet om självständighet. Den här utredningen konstaterar att programutbudet behöver ökas, inte på vilket sätt detta kan genomföras.

Det finns också en annan aspekt på produktionen som borde undersökas och granskas. I sändningstillstånden för både UR, SVT och SR framkommer det att då det gäller verksamhet för språkliga och etniska minoriteter får parterna sinsemellan fördela ansvaret för olika slags insatser. Det finns ett avtal mellan dessa parter som varje år ses över och tillställs Kulturdepartementet och Granskningsnämnden för radio och TV, där parterna går igenom det genomförda och planerade programutbudet för språkliga och etniska minoriteter. Det vore intressant att undersöka om och hur avtalet mellan parterna i sig påverkar programutbudet på meänkieli i både radio och TV.

Utredningens förslag:

Undersöka på vilket sätt regeringen måste stimulera mediebranschen för att en dagstidning på meänkieli ska bli verklighet.

Produktionen av program på meänkieli behöver ökas radikalt i både SVT, SR och UR.

För minoritetsspråk såsom meänkieli borde kravet på utomstående medverkan i sändningstillstånden sänkas i omfång eller tas bort helt.

Sändningstillstånden för SVT, SR och UR bör tydligt nämna minoritetsspråk såsom meänkieli i paragrafen om språkvård.

Undersöka om och hur avtalet mellan SVT, SR och UR i sig påverkar programutbudet på meänkieli i både radio och TV.

2.7 Om lagstiftningens utformning

Lag om rätt att använda meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar utfärdades 1999 och innebär att en enskild har rätt att använda meänkieli vid sina muntliga och skriftliga kontakter med en förvaltningsmyndighet i ärenden som avser myndighetsutövning i förhållande till honom eller henne. Ärendet måste dessutom ha anknytning till förvaltningsområdet som för meänkieli avser kommunerna Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner.[40] En kartläggning av den geografiska spridningen av meänkielitalande i Sverige bör genomföras för att få fram en aktuell bild om var meänkielitalande bor i landet. När en kartläggning är genomförd, är det också möjligt att på ett bättre sätt ta ställning till om det finns anledning att ändra förvaltningsområdets omfattning. Det finns också anledning att överväga att ändra lagstiftningen till att gälla i bredare mening än specifikt vid myndighetsutövning.

Områdena barnomsorg och äldreomsorg regleras också i lagstiftningen. När en kommun i förvaltningsområdet erbjuder plats i förskoleverksamhet, ska kommunen ge barn, vars vårdnadshavare begär det, möjlighet till plats i förskoleverksamhet, där hela eller delar av verksamheten bedrivs på meänkieli. En kommun i förvaltningsområdet ska erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller delar av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar meänkieli.

Rätten att erbjuda en vårdnadshavare, som begär det, möjlighet till språkundervisning i meänkieli i grundskolan finns, men innebär inte på samma sätt som i barnomsorgen att hela eller delar av verksamheten bedrivs på meänkieli mer generellt i grundskolan på samma sätt som i barnomsorgen. Detta finner utredningen anmärkningsvärt, eftersom det innebär att barnens språkutveckling inte ges samma möjligheter i grundskolan som inom barnomsorgen. Det sistnämnda blir en punktinsats för barnet som under sin tid i barnomsorgen kan delta i förskoleverksamhet, där hela eller delar av verksamheten bedrivs på meänkieli, men då det

[40] http://62.95.69.3/SFSDOC/99/991176.PDF

kommer upp i skolåldern, så gäller inte rätten till en skolmiljö där hela eller delar av verksamheten bedrivs på meänkieli. En lagändring bör därför ske som innebär att lagstiftningen också omfattas att gälla i den obligatoriska grundskolan på samma sätt som i barnomsorgen. Gymnasieskolan är i Sverige en frivillig skolform och därför är det inte lika motiverat att inrymma även gymnasieskolan i lagstiftningen. Det är dock fullt möjligt med en uppmaning i lagstiftningen som innebär att möjligheten till studier i meänkieli vid gymnasieskolorna bör eftersträvas. Antalet utbildade lärare i meänkieli på alla stadier, d.v.s. från barnomsorg – gymnasienivå, bör därför ökas (*jfr* 2.2).

I läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) är det inskrivet att skolan ansvarar för att varje elev efter genomgången grundskola har kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia.[41] Formuleringen bör revideras så att de fem minoriteterna finns namngivna i formuleringen. Det är också mycket viktigt att göra en uppföljning av hur detta mål uppnås i landet.

I läroplanen för de frivilliga skolformerna för gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, den kommunala vuxenutbildningen, statens skolor för vuxna och vuxenutbildningen för utvecklingsstörda (Lpf 94), finns också en formulering om de nationella minoriteterna. Skolan ska eftersträva att varje elev i gymnasieskolans nationella och specialutformade program samt den gymnasiala vuxenutbildningen har kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia.[42] Även här är det viktigt att nämna de fem nationella minoriteterna vid namn. En uppföljning av hur detta mål uppnås i de ovan nämnda skolformerna i landet i stort är precis lika viktig att genomföra som uppföljningen i grundskolan.

Utredningens förslag:

En kartläggning av den geografiska spridningen av meänkielitalande i Sverige bör genomföras.

En lagändring bör ske som innebär att lagstiftningen också omfattas att gälla i den obligatoriska grundskolan på samma sätt som i barnomsorgen.

Ändra läroplanerna Lpo 94 och Lpf 94 så att de nationella minoriteterna nämns med namn.

2.8 Fördelning av statsbidrag till kommuner i förvaltningsområdet

I kommunerna Gällivare, Kiruna, Pajala, Övertorneå och Haparanda gäller särskilda minoritetsspråkslagar som ger enskilda i dessa kommuner rätt att använda minoritetsspråket meänkieli i kontakter med förvaltningsmyndigheter och domstolar. Länsstyrelsen i Norrbottens län har i uppdrag att följa tillämpningen av minoritetsspråklagarna. Länsstyrelsen fördelar statsbidraget till både kommunerna och landstinget. Redovisningen av 2007 års fördelning är inte klar, så därför används 2006 års uppgifter i denna utredning. Av

[41] http://www.escandinavo.com/download/lpo94swe.pdf
[42] http://www.escandinavo.com/download/lpf94swe.pdf

Länsstyrelsens redovisning för 2006 har totalt 6 miljoner fördelats till kommunerna och landstinget. Av dessa gick totalt 4,7 miljoner till kommuner där lagstiftningen för meänkieli är gällande. Landstinget tilldelades år 2006 totalt 226 000 kr och dessa medel gäller alla minoriteter som finns reglerade i lagstiftningen.

Tittar man specifikt på fördelningen för förvaltningsområdet för meänkieli, så fördelar sig medlen på följande sätt:

Gällivare kommun: 1 010 000 kronor
Kiruna kommun: 1 097 000 kronor
Pajala kommun: 603 000 kronor
Övertorneå kommun: 827 000 kronor
Haparanda kommun: 1 145 000 kronor

Det är positivt att dessa medel finns för förvaltningsområdets kommuner.[43] Resurserna behövs för att täcka de merkostnader som uppkommer i och med minoritetsspråkslagstiftningen. Den slutsats som kan dras om de resurser som finns är att det under en tid generellt har funnits tillräckligt med resurser, men att denna situation nu tydligt är på väg att förändras. Kommunerna använder nu alla medel de får och i samtal med representanter för kommunerna har det framkommit att ökade resurser behövs för att kunna öka arbetet med meänkieli. Det är inte möjligt att inom ramen för den här utredningen exakt tala om vad de ökade behoven av medel till meänkieli i de olika kommunerna beror på, men i en del fall handlar det om att man i den enskilda kommunen inte har tänkt hela kedjan ut, dvs. tagit till sig insikten att meänkieli är ett språk som kan försvinna helt och hållet, om aktiva insatser inte sker kontinuerligt i kommunerna.

Det har under utredningens gång framkommit att det i kommunerna finns behov av två sorters resurser. Det som saknas idag är direkta resurser, som kan användas för att öka minoritetsspråkets möjligheter att bevaras och utvecklas i förvaltningsområdet, utan att det har direkt koppling till minoritetsspråkslagstiftningen, vars upprätthållande har fått penningbidrag. I avsnittet om lagstiftningens utformning (2.7) poängterades att även skolans område bör ingå i lagstiftningen på samma sätt som barnomsorgen redan gör det. Att det inte är på det viset, är en stor brist i lagstiftningen. Länsstyrelsen har gjort bedömningen att det är viktigt att pengar inte bara kan användas till barnomsorg utan även mer allmänt till insatser i grundskolan. Barnomsorg och skola är också verksamhetsmässigt i vissa fall mer integrerade idag än förut.

Arbetet med minoritetsspråkets situation i förvaltningsområdet behöver förstärkas genom att Länsstyrelsen fortsättningsvis fördelas medel som kommunerna kan söka till konkreta insatser för att stärka meänkielis bevarande och utveckling i området. En slutsats i denna utredning är att majoriteten av kommunerna har behov av att själva sätta sig ner och regelbundet samtala om hur arbetet med meänkieli ska fortsätta att utvecklas i alla domäner i den egna kommunen. Kontinuerliga samtal om meänkieli finns i vissa kommuner, men då berörs i regel bara en domän, t.ex. arbete med kultur och/eller arbete med undervisning. Pajala kommun har en del planer på att försöka få till kontinuerliga sammanträden i kommunen, där meänkieli är det enda på agendan och där kommunens alla domäner finns representerade. Liknande övergripande arbete är viktigt för språkets utveckling och framtid i respektive kommun i förvaltningsområdet.

[43] http://www.regeringen.se/content/1/c6/08/81/69/b79deeb4.pdf , sid. 60- 61.

En samarbetsnivå som saknas idag och som vore viktig för språkets framtid i Sverige är gemensamma träffar mellan kommunerna i det förvaltningsområde där meänkieli finns. Under sådana sammanträffanden skulle man kunna ventilera meänkielifrågor och diskutera utifrån ett gemensamt perspektiv och intresse. En sådan satsning på ett gemensamt grepp för meänkieli skulle medföra ökade sammanträdeskostnader för kommunerna (resvägarna är långa) och en summa medel som Länsstyrelsen kunde fördela från en icke reglerad pott till samarbete av ovan nämnt slag vore mycket viktigt för språkets möjligheter att förbli ett levande språk i Sverige.

Utredningens förslag:

Ökade behov i förvaltningsområdet gör att de medel som ställs till förfogande bör ökas.

En icke reglerad pott tilldelas Länsstyrelsen som kan användas till att öka minoritetsspråkets möjligheter att bevaras och utvecklas i förvaltningsområdet.

2.9 Fördelning av statsbidrag till minoritetsorganisationer

Svenska Tornedalingars Riksförbund - Tornionlaaksolaiset (STR-T), som företräder minoritet-en meänkielitalande, får idag ett årligt statsbidrag på ca 530 000 kr.[44] Syftet bakom detta statsbidrag är att stödja och underlätta verksamheten för de organisationer som företräder nationella minoriteter. Statsbidraget består av en fast del per nationell minoritet och en rörlig del som grundas på antalet lokalföreningar eller avdelningar. Med en minoritetsorganisation avses i denna förordning en riksorganisation eller en organisation av riksintresse som företräder någon av de nationella minoriteterna och där medlemmarna i organisationen eller dess lokalföreningar eller avdelningar till övervägande delen utgörs av personer som tillhör den nationella minoriteten. Verksamheten ska syfta till att stärka inflytandet för den nationella minoriteten, främja den egna nationella minoritetsgruppens identitet, kultur och språk och motverka diskriminering samt sprida kunskap om den egna gruppen.[45]

Det finns flera problem med den modell som används för att beräkna vad varje minoritetsorganisation ska få i statsbidrag och därför finns det anledning att se över modellen för tilldelning av medel. Statsbidragets syfte är bra ur minoritetsperspektiv, då man värnar om att främja den nationella minoritetens identitet, kultur och språk. Att sprida kunskap och motverka diskriminering påverkar attityder och värderingar i positiv riktning. STR-T har som målsättning att vara en intresseorganisation för Tornedalen och tornedalingar i språkliga, kulturella och samhälleliga frågor. Riksförbundet är också regeringens remissinstans inom dessa ämnesområden.[46]

Målsättningen för riksförbundet är bland annat att:

- bevaka att kommuner och myndigheter följer intentionerna i lagar och förordningar om rätten till språket och kulturen

[44] Information av STR-T.
[45] http://www.regione.taa.it/biblioteca/minoranze/svezia4.pdf
[46] http://www.str-t.com/svenska.htm

- stödja och uppmuntra utvecklandet av skriftspråket och forskningen i meänkieli
- förändra attityder genom spridande av kunskap om minoriteten

STR-T ger ut en medlemstidning, Met-avisi, som arbetas fram med ideella krafter (*jfr* 1.2.1). Tidningen är uppbyggd så att alla artiklar på svenska är samlade från det ena hållet och när man vänder på tidningen så finner man alla meänkielispråkliga artiklar samlade från det andra hållet. STR-T har en ambition att ge ut tidningen en gång i månaden men för detta saknas tillräckliga resurser. Både tidningens innehåll och utseende behöver en upplyftning. Med mer resurser kan det mesta åstadkommas. Utan tillskott av medel kan de önskemål som finns kring medlemstidningens innehåll och utseende inte genomföras.

Ordförande i STR-T, Tore Hjorth, skriver i den ordförandespalt som finns i tidningen Met-avisi att STR-T:s uppgift i fortsättningen blir att huvudsakligen bevaka meänkielifolkets rättigheter och ställning i samhället. Minister Nymako Sabuni träffade i oktober 2007 meänkieli-representanter på plats i Pajala och om detta skriver Tore Hjorth i sin ordförande-spalt. Vid mötet framförde STR-T synpunkter till minister Nyamko Sabuni om att organisationen måste tillföras tillräckliga medel för att kunna möta samhällets krav på samverkan och service på meänkieli. Myndigheter är idag alltför okunniga om minoritets-språkslagstiftningen och dess tvingande krav. Informationen måste, enligt Hjorth, utgå fortlöpande och inbegripa alla samhällsfunktioner och organisationer, där beslut fattas som kan röra minoritetsorganisationer och deras folk.[47]

De medel STR-T får i statsbidrag täcker inte de behov förbundet har för sin verksamhet. För att riksorganisationen ska kunna verka krävs vissa basresurser motsvarande en total kostnad på 3 miljoner kronor per år. En aktiv verksamhetsledare behövs som leder och organiserar verksamheten, samtalar med kommuner och myndigheter om meänkieli. Tidningen Met-avisi behöver en förstärkning, så att STR-T kan höja tidningens kvalitet genom att anställa personer, som arbetar med både innehåll och utseende. En it-samordnare behövs som underhåller förbundets hemsidor och samtidigt marknadsför förbundet aktivt. Styrelsearvoden, lokalhyror och en kansliverksamhet är nödvändiga fasta kostnader. Stiftelsen Meän Akateemi - Academia Tornedaliensis bildades av STR-T år 1981 och saknar helt eget verksamhetsanslag för att kunna verka på sitt viktiga område inom kultur, språk, näringsliv, samhälle och miljö. Stiftelsen har i uppgift att förvalta och utveckla det tornedalska och det kvänska (*jfr* 1.3) kulturarvet och därför är ett stöd viktigt genom STR-T till den kontinuerliga verksamhet som stiftelsen har i uppgift att bedriva. Ett högre grundanslag till lokalavdelningarna från STR-T ökar språkets möjlighet att bevaras och utvecklas i olika delar av Sverige. Alla dessa åtgärder för en total kostnad på 3 miljoner kronor per år är nödvändiga för att STR-T ska kunna verka och aktivt bedriva ett arbete som ökar meänkielis möjligheter att även i framtiden vara ett levande språk i Sverige.

Utredningens förslag:

Se över modellen för tilldelning av statsbidrag till minoritetsorganisationer.

Svenska Tornedalingars Riksföbund – Tornionlaaksolaiset tillförs 3 miljoner kronor per år som basresurs.

[47] Met-avisi nr. 4 2007

2.10 Fördelning av medel genom Statens kulturråd

Statens kulturråd är en central förvaltningsmyndighet inom kulturområdet. Kulturrådets övergripande uppdrag är att förverkliga de nationella kulturpolitiska mål som regering och riksdag beslutar om.[48]

Den finns några anslagsposter vid Statens kulturråd varifrån medel fördelas till minoriteter. Anslagsposten nationella minoriteters språk och kultur för år 2008 innehåller ca 7 miljoner kronor för bidrag och andra insatser, som syftar till att främja nationella minoriteters språk och kultur. Av denna post är merparten av medlen reglerade till finskspråkig teater, Tornedalsteatern, Sverigefinska biblioteket i Stockholm och Judiska biblioteket. När det gäller Tornedalsteatern, som arbetar med meänkieli, har det åren 2002–2004 beviljats en miljon kronor per år från anslaget och från år 2005 är summan två miljoner kronor per år. Den summa som återstår att fördela till andra ansökningar för alla minoriteter som kommer in och inte är reglerade är 1 850 000 kronor för år 2008. Utöver denna anslagspost fördelas också medel till minoriteter från det särskilda litteraturanslaget på totalt 1 300 000 kronor. Tidningen Met-avisi, Kaamos förlag, Barents förlag, ordboksarbete genom Meän Akateemi - Academia Tornedaliensis, Meänkielen förlaaki och en del andra projekt har beviljats medel från litteraturanslaget.

När det gäller generella möjligheter att söka medel från Statens kulturråd till ändamålet meänkieli, kan man konstatera att det finns ett fåtal anslagsposter gemensamma för alla nationella minoriteter. Det finns anledning att fundera kring hur det vore möjligt att förändra tilldelningen av medel från Statens kulturråd, så att det skulle förbättra förutsättningarna för meänkieli att få större resurser. Det finns ett antal olika tänkbara sätt som bör övervägas. Det är möjligt att reglera mer i de olika anslagsposterna och det är möjligt att inte alls reglera. Ett annat möjligt scenario är att ange medel till Statens kulturråd till minoritetsspråken var för sig, så att t.ex. meänkielitalande får en post att söka ifrån, där medel inom den posten antingen inte regleras alls eller regleras genom att medel delas upp i olika fack, så att områdena språk, kultur, litteratur och språkvårdande insatser blir tillgodosedda. Vilket av alternativen som är mest lämpligt för att meänkieli ska få förbättrade möjligheter att utvecklas och bevaras kan inte avgöras inom ramen för denna utredning utan detta bör utredas separat i en ny utredning där perspektivet bör vara att se över fördelningen av medel från Statens kulturråd till alla Sveriges minoriteter. Här kan bara konstateras att många angelägna ansökningar får avslag, då dagens befintliga ekonomiska ramar inte alls är tillräckliga och detta är ett område som därför behöver ses över.[49] I samtal med Tornedalsteatern har det också framkommit ett tydligt ökat behov av mer medel så att personalstyrkan kunde utökas med två utbildade skådespelare med meänkielikompetens. Produktionen av föreställningar på meänkieli skulle därmed öka, vilket skulle påverka språkets förutsättningar att utvecklas och bevaras.

Riksdagen beslutar om mål för en nationell kulturpolitik. Ett jämställdhets-, mångfalds- och barnperspektiv är integrerat i verksamheten för Statens kulturråd. Mångfald inrymmer mycket och att utöka de integrerade perspektiven med ett specifikt minoritetsperspektiv vore önskvärt för att ytterligare förstärka minoriteternas situation i Sverige.

---

[48] http://www.kulturradet.se/templates/KR_Page.aspx?id=17&epslanguage=SV
[49] Dnr KUR 2006/8290. Fördelning av bidrag till nationella minoriteters språk och kultur.

Utredningens förslag:

Se över och öka de anslagsposter som finns genom Statens kulturråd för nationella minoriteter.

Hitta en modell för anslag till nationella minoriteter som resulterar i att fler angelägna projekt beviljas medel.

Öka fördelningen av medel till Tornedalsteatern så att personalstyrkan kan utökas med två utbildade skådespelare med meänkielikompetens.

2.11 Institutet för språk och folkminnen

Regeringen beslutade under 2006 om en ny organisation för svensk statlig språkvård. Språk- och folkminnesinstitutet fick i uppgift av regeringen att inordna de av staten finansierade verksamheterna vid Svenska språknämnden, Sverigefinska språknämnden samt Klarspråksgruppen vid Regeringskansliet till Språk- och folkminnesinstitutet, som senare kom att byta namn till Institutet för språk och folkminnen. Flera språkvårdande verksamheter fördes på detta vis samman till en myndighet, Institutet för språk och folkminnen. Propositionen *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik* föreslog 2005 bl.a. att den centrala, statliga språkvården ska samordnas och ges utökade resurser för ett vidgat verksamhetsområde.[50] Regeringen bedömde att det fanns behov av en förstärkt och samordnad språkvårdsorganisation som kunde rymma ökade insatser för bl.a. de nationella minoritetsspråken och andra övergripande språkpolitiska frågor.

Institutet för språk och folkminnen finns på fem orter i Sverige. Institutet arbetar inom många områden såsom t.ex. dialekter, namn, folkminnen, lokalhistoria och språkvård. Språkvårdsavdelningen vid institutet, Språkrådet, ansvarar för arbetet med finska, romani chib, svenskt teckenspråk och jiddisch, medan Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) ansvarar för meänkieli. Språkvården av samiska sköts av Sametinget.[51]

När det gäller arbete med finska vid Språkrådet så finns det 3½ tjänster som har till uppgift att vårda och utveckla det finska språket i Sverige. De ger t.ex. rekommendationer till översättningar av begrepp som beskriver det svenska samhället, ger råd i frågor om det finska språket, utarbetar svensk-finska ordlistor inom olika samhällsområden och ger ut tidskriften *Kieliviesti*, en finsk språkvårdstidskrift som publicerar term- och översättningsrekommendationer, artiklar om aktuell finsk språkvård och informerar om nyutkommen språkvårdslitteratur. Det har inom myndigheten uttryckts tankar om att göra om *Kieliviesti* så att den förutom finska också publicerar aktuell information på och om meänkieli. Utredningens bedömning är den att en gemensam språkvårdstidskrift för både finska och meänkieli vid den myndighet som har det språkvårdande ansvaret för dessa språk, skulle vara en viktig och betydelsefull investering, som skulle stärka både meänkielis och finskans bevarande och

[50] http://www.regeringen.se/content/1/c6/05/07/61/d32f62b5.pdf
[51] http://www.sametinget.se/1079

utveckling i Sverige. Om och när detta genomförs, innebär det att arbetsuppgifterna för anställda med meänkieli som arbetsfält ökar ytterligare vid myndigheten och detta förstärker behovet av fler heltidsanställda med kompetens i meänkieli vid myndigheten. Liknande investeringar inom ämnesfältet språkvård är ekonomiskt kostsamma och tidskriftens ekonomi är redan idag ansträngd.

I regleringsbrevet för 2007 avseende åtgärder för nationella minoriteter gavs 187 000 kr för att bygga upp och bedriva en språkvårdande verksamhet för de nationella minoriteterna finska, meänkieli, romani chib och jiddisch. I regleringsbrevet för 2008 ges samma summa för att bedriva språkvårdande verksamhet för de ovan nämnda nationella minoriteterna, en summa på totalt 46 750 kr per minoritetsspråk, om fördelningen mellan språken görs efter principen att summan delas lika. Denna summa är alldeles för liten för att man på allvar ska kunna bedriva fullskalig professionell språkvård för dessa minoriteter vid Institutet för språk och folkminnen. Då det gäller språkvården av meänkieli har det inom institutet enbart i ringa omfattning bedrivits språkvård i detta språk tidigare, då institutet först för budgetår 2007 fått uppdraget att bygga upp och bedriva språkvårdande verksamhet för de nationella minoriteterna finska, meänkieli, romani chib och jiddisch.[52] En ganska stor del av de pengar som myndigheten får idag behövs till att kontinuerligt sammanträda med en rådgivande arbetsgrupp, som utses efter samråd med företrädare för meänkielitalande för att bistå myndighetens meänkieliarbete med råd, stöd och vägledning i frågor av mer övergripande karaktär. I arbetsgruppen ingår 5-6 personer som sammanträder 4-5 gånger per år. Arbetet med meänkieli vid Institutet för språk och folkminnen har under hösten 2007 startat i och med att en tjänst som forskningsarkivarie med inriktning på meänkieli och tornedalsk kultur har tillsatts vid Dialekt-, ortnamns och folkminnesarkivet i Umeå. Arbetsuppgifterna för denna tjänst är formulerade på följande sätt:

- följa utvecklingen av meänkieli i Sverige
- informera och upplysa om språket och om tornedalsk kultur
- dokumentera språket
- samla in, bevara, publicera och tillhandahålla material om meänkieli och dess dialekter/varieteter och namnförråd
- samla in, bevara, bearbeta, publicera och tillhandahålla material om folkminnen i Tornedalen
- Ansvara för arkivets insamlade material om meänkieli och om tornedalsk kultur.

Enligt den definition för språkvård som Språkrådet ger, så arbetar en språkvårdare idag delvis normativt, men den huvudsakliga arbetsuppgiften är att beskriva hur språket används av människorna.[53] Ovan angivna arbetsuppgifter för meänkieli kan ses som språkvårdande, då många av arbetsuppgifterna handlar om att specifikt beskriva språkbruket. Arbetsuppgifterna är omfattande och språkvårdande arbetsuppgifter av mer normativ karaktär där rekommendationer ges i språkfrågor saknas helt. Det har framkommit i samtal med förvaltningsområdet att det finns ett stort behov av en rådgivande instans för meänkieli som kan ge rekommendationer i språkliga frågor rörande meänkieli.

Utredningens bedömning är att en förutsättning för att meänkieli i framtiden ska kunna utvecklas och bevaras är att den myndighet som enligt regleringsbrevet för budgetåret 2007 avseende Åtgärder för nationella minoriteter hade till uppgift att bygga upp och bedriva en språkvårdande verksamhet för meänkieli (anslag 47:1) också har fler än en anställd som

[52] Regleringsbrev för budgetår 2007 avseende anslag 47:1 Åtgärder för nationella minoriteter
[53] http://www.sprakradet.se/servlet/GetDoc?meta_id=2033

arbetar med detta. Utredningen föreslår därför att myndigheten tillförs resurser som motsvarar ytterligare två heltidsanställda. Totalt tre anställda bedöms som en nödvändighet för att myndigheten på allvar ska kunna bedriva aktiv språkvårdande verksamhet och också ha aktiv verksamhet inom andra ämnesområden, inte bara inom språkvård, där behov finns då det gäller meänkieli och det tornedalska kulturområdet. Den nuvarande tjänstens arbetsuppgifter bör därför ändras på så vis att dessa tre tjänster delas in i följande fält:

- en språkvårdare arbetar normativt med språket, ger rekommendationer och bedriver språkforskning genom dokumenterande arbete av språket,
- en arkivarie samlar in, bevarar, dokumenterar och publicerar material om nutida varieteter i meänkieli, informerar och upplyser om meänkieli och om den kultur meänkielitalande representerar,
- en arkivarie samlar in, bevarar, dokumenterar och publicerar material om folkminnen, kultur och namnförråd i områden, där meänkieli talas utan begränsning till specifikt Tornedalen. Arbete med ortnamn och ortnamnsgranskning bör även ingå här.

Dessa tre anställda skulle i sin verksamhet ha möjlighet att diskutera språkfrågor och andra frågor som är aktuella, då det finns mer än en individ som arbetar med meänkieli inom myndigheten. Idag har den person som arbetar med meänkieli ingen inom myndigheten att föra en ämnesmässig dialog med, något som är en stor brist.

Då det gäller dokumentation av meänkielis varieteter, saknas inspelningar i arkiven vid Institutet för språk och folkminnen gjorda med meänkielitalande under senare tid. Arkiven har inga inspelningar gjorda under 2000-talet. Det är mycket viktigt att komplettera arkiv-materialet med inspelningar gjorda med meänkielitalande i alla åldrar från modern tid för att stärka meänkielis bevarande i ett längre perspektiv. Ur regleringsbrevet 2008 för myndigheten framgår det att målsättningen för verksamhetsgrenens bevarande är att förbättra samlingarnas status.

Språkvårdens utåtriktade verksamhet bör utvecklas och kunskapen om språk, dialekter, folkminnen och namn hos allmänheten samt inom skola, universitet och högskola ökas. När det gäller specifikt meänkieli så är det nödvändigt att totalt tre personer arbetar med meänkieli inom myndigheten för att professionellt kunna arbeta med språket från alla de synvinklar som regleringsbrevet kräver vid en myndighet som har till uppgift att bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och språkligt burna kulturarv i Sverige. [54]

Myndigheten har idag resurser att avlöna en heltidsanställd för arbetet med meänkieli och att bekosta en arbetsgrupps möten. I övrigt finns inga medel för ytterligare engagemang eller projekt. Detta är helt otillfredsställande och språkets möjligheter att bevaras och utvecklas påverkas negativt, eftersom behovet av insatser idag är mycket stort och personalstyrkan för arbetet med meänkieli alldeles för liten. Det behövs alltså medel för att finansiera ytterligare två heltidsanställda inom ämnesfältet meänkieli. Institutet för språk och folkminnen behöver också tillföras avsevärt mer resurser för att kunna bedriva nödvändig språkvårdande verksamhet som också är utåtriktad, något som regleringsbrevet kräver. Därför behöver Institutet för språk och folkminnen 150 000 kr per år för detta ändamål för att på ett mer aktivt sätt kunna arbeta med språkvårdande insatser och utåtriktad verksamhet inom ämnesfältet

[54] http://www.sofi.se/2552

meänkieli. Utredningen har inte haft i uppdrag att kommentera något annat än just meänkielis möjligheter att bevaras och utvecklas, men anser att det kan finnas anledning att se språkvården av minoritetsspråken i ett gemensamt perspektiv, då den summa som tilldelas minoritetsspråken inte enbart gäller meänkieli. Därför föreslår utredningen att totalsumman för språkvårdande insatser till Institutet för språk och folkminnen ses över för de nationella minoritetsspråken och att meänkieli snarast möjligt tillförs öronmärkta pengar till språkvårdande insatser, eftersom språkvården inom detta språk är i behov av kraftiga insatser.

Utredningens förslag:

Institutet för språk och folkminnen tillförs resurser som motsvarar finansiering av ytterligare två heltidsanställda inom ämnesfältet meänkieli.

Institutet för språk och folkminnen tillförs resurser till arbetet med språkvårdande insatser för meänkieli med 150 000 kr per år.

Tilldelningen av medel till språkvården av minoritetsspråken i ett gemensamt perspektiv ses över, då den summa som tilldelas minoritetsspråken för språkvårdande insatser till institutet i nuläget inte enbart gäller meänkieli.

2.12 Ortnamn

2.12.1 Lagstiftning om ortnamn

Ortnamn spelar en viktig roll för människors känsla av identitet och förankring i tillvaron. Ortnamn har många uppgifter. De är språkliga etiketter som underlättar lokalisering och kommunikation och de kan även förmedla kunskap om kulturmiljöer. I egenskap av abstrakta kulturminnen uppbär ortnamn numera lagskydd. Sedan 2000 innehåller kulturminneslagens 1:a kapitel en hänsynsparagraf om ortnamn som kallas ”God ortnamnssed” (Lag 1988:950 om kulturminnen m.m., ändrad 2000:265). Paragrafen trädde i kraft den 1 juli 2000. I hänsynsparagrafen betonas att vid statlig och kommunal verksamhet ska god ortnamnssed iakttas. Det innebär att hävdvunna ortnamn inte får ändras utan starka skäl och att ortnamn ska stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet. I paragrafen har ortnamn på minoritetsspråk uppmärksammats särskilt. Utöver kravet på språkriktighet och beaktande av hävd, kräver god ortnamnssed att svenska, samiska och finska namn så långt möjligt används samtidigt på officiella kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden. Godkända namn för offentlig kartproduktion ska också i andra sammanhang användas i sin godkända form. Meänkieli nämns inte i lagtexten, vilket är anmärkningsvärt, eftersom språklagen trädde i kraft en månad före hänsynsparagrafen.

Det är viktigt att minoritetsspråket meänkieli nämns i lagtexten. Texten

- *svenska, samiska och finska namn så långt möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden*

föreslås ändras till

- *svenska, samiska och finska namn och namn på meänkieli så långt möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden*

2.13 Ortnamnsverksamhet vid Institutet för språk och folkminnen

Institutet för språk och folkminnen har som myndighetsuppgift att granska och bearbeta namn för kartbruk. Granskningen innebär språklig kontroll och kontroll av placering av namn och gäller såväl svenska namn som namn på minoritetsspråk. Arbetet kräver goda språkkunskaper och insikt i namnforskning och namnvård. Institutet ger rekommendationer till Lantmäteriverket (LMV), som är den myndighet som generellt beslutar i namnärenden såsom namn på fastigheter och naturobjekt. I fråga om minoritetsnamn saknar LMV egen kompetens varför granskarens rekommendation alltid gäller. Däremot har granskaren inte samma möjlighet att påverka andra myndigheters beslut. Kommunerna beslutar om gatunamn och kvartersnamn, stiften om församlingsnamn och regeringen om kommunnamn. Vägverket ska använda namnformer som beslutats av LMV.

Vid hänsynsparagrafens införande 2000 uppfyllde merparten av namnen på kartorna stavningskriterierna. Dock saknas det fastställda regler för skrivning av namn på meänkieli. Många namn på meänkieli har skrivits efter finskans regler, men redovisningen är ändå inte anpassad till de regler som gäller för ortnamnsredovisning i Finland. Bland avvikelserna kan nämnas sär- och sammanskrivning, som i nuläget är delvis anpassade till reglerna för redovisning av svenska ortnamn, dels till de regler som gäller för redovisning av finska ortnamn i Finland. Som jämförelse kan nämnas att kvänska namn i Norge skrivs efter finskans regler, men att de enligt den norska ortnamnslagen får innehålla skrivtecknen *đ* och *š*, som inte finns vare sig i finskan eller norskan men väl i nordsamiskan och kvänskan. [55]

2.13.1 Samlingarnas status

Namninsamling har ägt rum i hela meänkieliområdet, men namnsamlingarnas omfattning och insamlarnas noggrannhet varierar. Granskningsunderlaget är därför ojämnt. För varje insamlat namn ska uttalet antecknas, men en del av upptecknarna har endast angett standardfinska former. Värdet av en sådan insamling, där alla spår av från standardfinskans skriftspråk avvikande former saknas, kan ifrågasättas. Samlingarna är från mitten av 1900-talet och samlingarnas ålder är nödvändigtvis inte någon nackdel. 1930-talsupptecknningarna från Gällivare innehåller till exempel gott om namnformer på meänkieli, medan samma namn i 1960-talssamlingarna kan anges med en finsk eller svensk motsvarighet (parallellnamn). Utvecklingen av språksituationen avspeglas i ortnamnssamlingarna liksom i andra rådande värderingar, t.ex. att finskan prioriterades före meänkieli (standardfinskan före dialekt). För att synliggöra minoritetsspråket meänkieli och därmed också ortnamnen är en kartläggning av arkivmaterialet vid Institutet för språk och folkminnen på och om meänkieli viktig.

[55] http://www.stedsnavn.org/?id=omlova

2.13.2 Insamling av ortnamn

Ortnamn på meänkieli är i nuläget underrepresenterade bland namn på kartor och i Lantmäteriverkets ortnamnsdatabas. Nyinsamling av namn i form av fältarbete bör snarast startas. För insamlandet krävs goda kunskaper i meänkieli och kännedom om lokala förhållanden, varför insamlingsarbetet bör bedrivas av personer med lokal förankring.

Resursbehovet för detta ändmål är svårbedömt. Uppgifterna kan till stora delar utföras i form av projekt. Att samla in namn från hela meänkieliområdet innebär ett gigantiskt arbete, varför en viss prioritering synes vara nödvändig. Arbetet kan utföras på två sätt, av enskilda personer, som avlönas av Institutet för språk och folkminnen, eller genom föreningar.

Det första alternativet innebär att det krävs många upptecknare, men att arbetet ändå framskrider om än långsamt, när by efter by genomgås. Institutets topografiska samlingar (kortlådorna) har tillkommit på det sättet. Kostnaden blir mycket hög med hotellövernattning och bilersättning eller bilhyra. Det andra, överkomliga alternativet innebär att hembygdsföreningar eller liknande aktiveras för arbetet. Kostnaden för institutet omfattar då handledning och granskning av namnsamlingar. Handledningen innebär hjälp med att komma igång samt stöd under arbetets gång. Efter ett inledande utbildnings- och informationsmöte bör det flesta kontakterna kunna skötas per telefon eller e-post. För ev. inlösen av namnsamlingar krävs extra resurser, som institutet f.n. saknar. Vid en väl organiserad insamling kan Lantmäteriverket bidra med kartunderlag till insamlaren, varvid kartorna tillhör LMV men granskas vid institutet för språk och folkminnen.

Vid en inventering av arkivsamlingarnas material angående meänkieli synliggörs också ortnamnen. Att tillgängliggöra sådant namnmaterial innebär olika moment, dvs. att excerpera (skriva ut namn från kartor), digitalt registrera (skriva in) och publicera på institutets hemsida. Excerpering av namn kan efter introduktion och med tillgång till handledning utföras av en person med goda kunskaper i meänkieli. Insortering i samlingarna kan skötas av excerpisten eller av arkivets ordinarie personal. För arbetets genomförande är det önskvärt att det vid Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå finns en arkivarie med kompetens att hantera namn på meänkieli (och finska).

2.13.3 Namnvård

Vården av ortnamn på meänkieli innebär bearbetning av insamlat material för arkiv- och kartbruk, granskning av kartnamn samt rådgivning. Ansvaret för ortnamnsvård vilar normalt huvudsakligen på LMV, Institutet för språk och folkminnen och Ortnamnsrådet. I frågor som gäller minoriteternas namn har emellertid utvecklingen gått mot att den person som granskar namnen ensam bär ansvaret. Förhållandet är otillfredsställande eftersom det kan bädda för godtycke. Bland annat därför har vården av samiska ortnamn under 2007 omorganiserats, så att Sametinget genom sina språkkonsulenter deltar i granskningsarbetet. Ett liknande förfarande för vården av ortnamn på meänkieli är önskvärt där språkvårdare i meänkieli bör delta i arbetet. Den nuvarande tjänsten inom Institutet för språk och folkminnen med inriktning på meänkieli och tornedalsk kultur, kompletteras enligt 2.11 med ytterligare två anställda enligt den modell som presenteras i det avsnittet.

De anställda i ämnesfältet meänkieli bör ha kompetens att handha namnfrågor. Kompetensen innebär grundläggande kunskaper i onomastik (namnforskning) och namnvård. För att en sakkunnig dialog om språkfrågor ska kunna genomföras, bör minst två personer inom

språkrådet ha kompetensen, helst dock alla tre. En enda kompetent person är för lite, vederbörande kan bli sjuk eller av annan anledning inte kunna arbeta med namnfrågorna. Även med tanke på den framtida kompetensöverföringen är det viktigt att flera personer har insikt i namnvårdsfrågor.

En arbetsgrupp behövs inom Institutet för språk och folkminnen för hantering av namnfrågor. En viktig uppgift för arbetsgruppen är att i samråd med LMV fastställa granskningsregler för ortnamn på meänkieli. En annan uppgift är att arbeta mot de kommuner där meänkieli är ett regionalt språk och där man ofta saknar kunskaper i namnfrågor, i synnerhet i fråga om minoriteternas ortnamn. Byte av etablerade namn och godtycklig ny namnsättning är exempel på resultat av bristande insikter i såväl lagstiftning som namnens roll som kulturbärare (ett exempel är diskussionerna kring ortnamnet *Kurravaara*). Institutet för språk och folkminnen bör också ha en representant för meänkieli i det till LMV knutna Ortnamnsrådet. Det är ett samarbetsorgan för myndigheter och organisationer som har intressen att bevaka i ortnamnsvården. Ortnamnsrådet behandlar principiella frågor, informerar och ger rekommendationer. Den nuvarande granskaren av ortnamn vid Institutet för språk och folkminnen går i pension senast vid utgången av juli 2010. Det är önskvärt att en efterträdare utses snarast för att möjliggöra kompetensöverföring. F.n. sköts uppgifterna av forsknings-arkivarien med finsk-ugrisk inriktning, med placering vid Namnavdelningen i Uppsala vid Institutet för språk och folkminnen. Med tanke på ansvarsområden inom Institutet och utbredningen av minoritetsspråkens ortnamn bör arbetsuppgifterna överföras till DAUM, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.

Granskningsansvaret kan inkluderas i en av de totalt tre föreslagna tjänsterna i meänkieli enligt modell i avsnitt 2.11.

Utredningens förslag:

Ändra lagstiftningen så att meänkieli nämns i hänsynsparagrafens 1:a kapitel i kulturminneslagen.

Förstärk Institutet för språk och folkminnen med två anställda enligt tidigare angiven modell i 2.11 så att arbete med ortnamn och annat kan genomföras på ett bra sätt.

2.14 Satsningar på centrumbildningar och forum

2.14.1 Forum för nationella minoriteter

Forum för nationella minoriteter i Sverige (NAMIS) grundades i juni 2000 vid Centrum för multietnisk forskning. Detta forum vänder sig till forskare, myndigheter och lekmän, verksamma inom minoritetsområdet, och verkar genom sina arbetsformer för samarbete mellan dessa. Centrum för multietnisk forskning har sitt säte i Uppsala och verksamheten har som målsättning att sträcka sig över hela landet. Verksamheten kan delas in i tre olika områden: *informations- och kontaktverksamhet*, *forskning* samt *utbildningsverksamhet* och gäller alla nationella minoriteter. Forumet är idag väl etablerat, och exempelvis 2007 omfattade verksamheten två kurser med minoritetsinriktning, *Det flerspråkiga Sverige*, 30

högskolepoäng, och *Romsk kultur*, 7,5 hp, två konferenser (en om standardisering av romani, och en internationell konferens om hur minoritetsarbetet framskrider i staterna runt Östersjön, *Minority Policies in Transition*, i samarbete med Ålands Fredsinstitut), flera öppna seminarier kring minoritetsspråk och -kulturer, utgivning av ett epostbaserat informationsblad (NAMIS Nyhetsbrev) med information om evenemang, ny litteratur m.m. kring minoriteter och deras kulturer, samt ett antal föredrag och andra framträdanden som de två verksamma forskarna har hållit hos myndigheter, minoritetsorganisationer, skolor etc. Forum har också startat en mindre skriftserie om hotade språk och kulturer, där hittills samiska och jiddisch har behandlats. Verksamheten är framför allt inriktad på språk- och kulturbevarande hos minoriteter och den bedrivs vid sidan av den övriga verksamheten vid Centrum för multietnisk forskning så långt det är möjligt utan särskild finansiering. I nuläget kan Forum av ekonomiska skäl inte täcka mer än en liten del av de informationssatsningar och andra satsningar som efterfrågas. Fler föreläsningsserier, mötesplatser, informationsinsatser, bättre nätverksarbete i Sverige och i Norden skulle kunna bli verklighet om riktade medel satsades på detta forum, som i nuläget alltså inte uppbär några särskilda medel för detta ändamål. En viktig uppgift som forumet arbetar med är frågor kring hur de nationella minoriteternas situation berörs av den svenska ratificeringen och tillämpningen av Europarådets konventioner. Forumet skulle kunna vara det resurscentrum som erbjuder rådgivning, upplysningar och information om minoriteter i Sverige mer allmänt, men som också specifikt ökar kunskapen hos verksamma personer och myndigheter, som arbetar med minoritetsfrågor i någon form, om vad den svenska ratificeringen och tillämpningen av Europarådets konventioner innebär. Ökad kunskap om minoriteter mer allmänt och om ratificeringen och konventionerna mer specifikt skulle innebära att minoritetsgrupper såsom meänkielitalande får en tydligare position i samhället. En satsning på detta forum är inte enbart en satsning på minoritetsgruppen meänkielitalande, utan en satsning på alla nationella minoriteter i Sverige.

2.14.2 Centrum för forskning om nationella minoriteter

Genom Sveriges allt mer tydliga satsning på minoriteter ökar behoven av forskning och information mer generellt. Det framgår av förundersökningen till Centrum för forskning om nationella minoriteter vid Luleå tekniska universitet, att centrumet skulle kunna generera viktig kunskap och information.[56] Om man jämför det redan etablerade Forum för nationella minoriteter och det planerade Centrum för forskning om nationella minoriteter, så finns det många likheter. Båda betonar politikområdet som inrymmer minoriteter och som betonar minoritetsspråk, minoritetskultur, myndighetsutövning och demokratifrågor. Det som skiljer dessa centra från varandra är att det centrum som planeras i Luleå också skulle ta upp minoritetsfrågor kopplade till områden såsom naturresurser, miljö och turism.

Luleå tekniska universitet har en forskningskompetens i minoritetsfrågor inom rättsvetenskap, historia, statsvetenskap och arbetsvetenskap. Andra områden med relevant forskning eller utveckling är utbildningsvetenskap och entreprenörskap samt turism. Luleå tekniska universitet har också i nuläget ett nationellt åtagande som gäller lärarutbildningen i samiska, meänkieli och finska. Det nationella åtagandet som gäller lärarutbildningen i meänkieli har i denna utredning behandlats i avsnitt 2.2. Om ett Centrum för forskning om nationella minoriteter etableras vid Luleå tekniska universitet, skapas ett forum för dialog mellan universitetet och det övriga samhället i frågor som rör forskning, information och utbildning. Centrumet kan ta ansvar för de särskilda frågor som berör nationella minoriteter, följa och

[56] Centrum för forskning om nationella minoriteter vid Luleå tekniska universitet. Förundersökning. 2007.

påverka utvecklingen inom EU och i andra internationella sammanhang. I ett regionalt och nationellt perspektiv skulle centrumet kunna påverka kunskapsnivån om nationella minoriteter i samhället. En resursförstärkning till Luleå tekniska universitet skulle göra det möjligt för universitetet att på lång sikt kunna ta ansvar för minoritetsfrågorna. Grundtanken är att centrumet fokuserar på forskning och information medan universitetets institutioner ansvarar för utbildning.

Utredningen har också undersökt möjligheten att införliva forskning om meänkieli inom ramen för centrumbildningen i Luleå i samarbete med forskning och utbildning i meänkieli vid Umeå universitet. Luleå tekniska universitet har behandlat frågan på central nivå med rektor Pia Sandvik Wiklund samt representanter från institutionerna Industriell ekonomi och samhällsvetenskap, Arbetsvetenskap och Pedagogik och lärande vid universitetet. Förutsättningarna för ett samarbete med Umeå universitet kring minoritetsfrågor diskuterades. Det svar Luleå tekniska universitet ger utredningen är att ett samarbete med Umeå universitet bedömdes vara för smalt, om samarbetet enbart innefattar språket meänkieli som ämne i Umeå, då forskningsprofilen i det påtänkta centrumet är en kombination av humanistisk, samhällsvetenskaplig och teknisk kompetens i frågor som rör minoriteter. Ett samarbete i minoritetsfrågor bedömdes däremot som både önskvärt och fruktbart utifrån Umeå universitets bredare humanistiska ämnesprofil, så att universiteten kan komplettera varandra. Luleå tekniska universitet gjorde också bedömningen att en djupare analys och dialog är nödvändig för att kunna uttala sig om möjligheten kring någon form av gemensam centrumbildning för forskning om nationella minoriteter mellan Luleå tekniska universitet och Umeå universitet.[57]

Inom ramen för den här utredningen är det inte möjligt att slutgiltigt prioritera och ta ställning till om det redan etablerade forumet eller det tilltänkta centrumet, som i sin utformning ser lite olika ut, bör få resurser för att öka informations- och kontaktverksamhet, forskning och utbildningsverksamhet i ämnesfältet minoriteter. Utredningen konstaterar att det är viktigt att någon instans tillförs medel för att vara en sammanförande länk mellan forskare, myndigheter, på fältet verksamma personer och lekmän och genom sina arbetsformer verka för konkret samarbete och informationsutbyte mellan dessa.

2.14.3 Nordkalottens Kultur- och Forskningscentrum

I Övertorneå finns Nordkalottens Kultur och Forskningscentrum. Centrumet har som målsättning att i digitaliserad form erbjuda svårtillgängligt arkivmaterial om Tornedalen. I Övertorneå finns också ett Nordkalottbibliotek som har en unik samling av litteratur, släkt- och arkivmaterial om de nordliga trakterna. Detta centrum strävar efter att med Nordkalottbiblioteket som bas skapa ett arkiv innehållande material om de nordliga områdena i form av ljud-, bild-, pappers- och skriftsamlingar. Materialet har ett brett register och domineras av folklivshistoria och etnologi, men här finns också unika böcker och inspelningar som digitaliserats vid centrumet och som behandlar meänkieli. Radioprogrammet *Pohjoiskalotti* är ett exempel på en inspelning som här bevarats åt eftervärlden.[58] Det sändes i SR med start år 1957 och redaktör för programmen var Ragnar Lassinantti, också riksdagsman vid tidpunkten.

---

[57] Svar på förfrågan om möjlighet till samarbete kring den av Luleå tekniska universitet föreslagna centrumbildningen för forskning om nationella minoriteter. Luleå 2008-01-14.

[58] http://www.ltu.se/depts/lib/hyllor/ljudbanden.html och http://194.117.186.97/Kultur__Fritid/Bibliotek2/Nordkalottbiblioteket/Arkiv/Ljudarkiv2/Ragnar-Lassinantti/

Ljudbanden är en unik samling från den tid, då SR inte hade skyldighet att spara utsända program. Radioprogram av detta slag är viktiga för framtida forskning och kan ge en bild av hur talspråket utvecklats historiskt.

Övertorneå kommun använder en del av minoritetsspråksmedlen till finansiering av verksamheten vid Nordkalottens Kultur- och Forskningscentrum. Centrumet saknar dock en fast finansiering för verksamheten som i nuläget har en årlig budget på 1 miljon kronor. Det vore viktigt att på lång sikt säkra verksamheten vid centrumet i form av en fast budget.

2.14.4 Planer vid Umeå universitet om en framtida centrumbildning för profil-programmet Nordliga studier

Umeå universitet har under 2006 utsett tolv starka forskningsområden som universitetet kommer att satsa speciellt på de närmaste åren. Områdena kallas profilområden och ett av dessa områden är *Nordliga studier.* Den forskning som bedrivs vid nordliga studier är tvärvetenskaplig, jämförande och belyser möjligheter och svårigheter för människor i norr. Ordförande för profilprogrammet Nordliga studier vid Umeå universitet är professor Lars-Erik Edlund. På initiativ av detta profilområdes forskare har Umeå universitet under 2007 lanserat en internationell tidskrift om Nordliga studier vid namn *Journal of Northern Studies*.

I dagsläget prioriteras arbete vid universitetet med att få fram forskningsprogram inom ramen för nordliga studier genom ansökningar till t.ex. Vetenskapsrådet. På mycket lång sikt kan – enligt professor Lars-Erik Edlund – ett centrum för nordlig forskning byggas upp, där nordliga språk, kulturer och identiteter står i fokus. Meänkieli är då ett av många områden som skulle utgöra en naturlig del av ett sådant centrum. Ämnet meänkieli och tornedalsk kultur i vid mening är viktiga för ett framtida centrum med nordlig forskning om och när det blir aktuellt vid Umeå universitet.

I ett första skede behöver Umeå universitetet skapa mer forskning inom området nordliga studier, t.ex. om de olika folkgrupper som finns i området och deras etniska mobilisering, deras språk, kultur, ekologi och samhällsliv och detta bör göras med hjälp av de forskare som redan finns vid universitetet. På basis av sådana forskningssatsningar, som sträcker sig över flera fakulteter, skulle ett centrum sedan kunna fungera som en grund, där forskning samlas i en gemensam miljö. Ett centrum av det skisserade slaget kan ha två funktioner, dels att vara ett forskningscentrum, dels att vara ett centrum, där det finns aktivitet, riktad mot det omgivande samhället. En centrumbildning skapar tydlighet och kan också förstärka forskningsfältet nordliga studier vid Umeå universitet, påpekar professor Lars-Erik Edlund.

Vid Umeå universitet finns sedan år 2000 ett Centrum för samisk forskning (CeSam) som samordnar forskning om samerna, samernas kultur, språk, historia och det samiska samhället samt initierar ny forskning inom fältet. Enligt hemsidan för CeSam har rektor vid Umeå universitet påpekat att Centrum för samisk forskning utgör en viktig hörnsten i uppbyggnaden av universitetets profilprogram nordliga studier. [59]

Det är inte aktuellt att inom ramen för denna utredning föreslå riktade medel till ett centrum med nordliga studier i fokus vid Umeå universitet. Utredningen vill med informationen om de långsiktiga planerna vid Umeå universitet visa att det även där finns planer på att etablera ett

[59] http://www.cesam.umu.se/presentation.html

centrum som också inrymmer de nationella minoriteterna i norr, nämligen finska, samiska och meänkieli och som planeras få både forskning och utåtriktad verksamhet i en framtida centrumbildning.

Utredningens förslag:

Någon instans tillförs medel för att fungera som en sammanförande länk mellan forskare, myndigheter, på fältet verksamma personer och lekmän och genom sina arbetsformer verka för konkret samarbete och informationsutbyte mellan dessa.

Säkerställa en fast finansiering av verksamheten vid Nordkalottens Kultur- och Forskningscentrum i form av en riktad satsning.

3. Slutord

Den här utredningen visar att det för minoritetsspråket meänkielis del finns många områden som har ett akut behov av konreta insatser för att språket ska kunna utvecklas och bevaras som ett levande språk i Sverige. Språkvårdande, bevarande och utvecklande förslag har varit den här utredningens ledord. Språknämnderna i Sverige försvann i och med den nya omorganisationen som genomfördes 2006. Sverige fick en ny organisation för svensk statlig språkvård som samlades i en och samma myndighet, Institutet för språk och folkminnen. Myndigheten är rådgivande i språkfrågor. När inget annat språk inom myndigheten organiserar sin verksamhet genom en språknämnd som är beslutande, så anser utredaren att det även för språket meänkielis del räcker med en rådgivande verksamhet i språkfrågor.

Förvaltningskommunerna (Gällivare, Kiruna, Pajala, Övertorneå och Haparanda) har i den här utredningen uttryckt att de både kan och vill göra mer för meänkielis del. I en del förvaltnings-kommuner har engagemanget för att på ett aktivt och kraftfullt sätt arbeta med meänkieli dock varit måttligt. Orsaken till detta kan vara att alla kommuner inte haft insikten att språket faktiskt kommer att försvinna om ingenting görs. Europarådets rekommendationer påminner med jämna mellanrum Sverige om att åtgärder behöver sättas in för att säkerställa meänkielis framtid. Naturligtvis kan Sverige alltid göra mer än vad minimum i framförallt språkstadgan kräver. Nu återstår det att se vilken förståelse Sveriges regering har för de akuta behov som meänkieli har, allt från lagändringar till mer medel.